

אריאל שרון והמלחמה הישראלית-פלסטינית

בליבת הפרק הנוכחי מצויה זיקת הגומלין בין שלושה נרטיבים אישיים-פוליטיים: מסעו של אריאל שרון משוליות ומחלוקת למוקד הפוליטיקה והמדיניות הישראלית, ומכאן גם לנקודה שבה נדרש להכרעות פוליטיות ואישיות שעמדו בסתירה לעיקרי הביוגרפיה שלו; הצלחתו של יאסר ערפאת על פני שלושים וחמש שנים לבנות ולקיים את מעמדו כסמל וכפוסק ההלכה של הלאומיות הפלסטינית. במהלך שנים אלה היה זה ערפאת שקבע את יעדיה של הלאומיות הפלסטינית ופסל הזדמנויות מספר להגיע להסדר על בסיס פשרה צנועה יותר.

הכרונולוגיה של 2002-2003 שבה ומיקדה את הסוגיה הפלסטינית באישיותו של ערפאת, ואת המאבק בין ישראל ללאומיות הפלסטינית במאבק האישי בין שרון לערפאת; התמורה שעבר ג'ורג' בוש, שנכנס לבית הלבן נטול כל רצון לעסוק בענייני ישראל וערב, אך המלחמה בטרור והמלחמה בעיראק הביאו אותו לטיפול פרטני בענייני המזרח התיכון, לרבות במאמץ ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אריאל שרון היה לראש הממשלה השישי בתוך עשר שנים המנסה להתמודד עם האתגר הכפול של ניהול המערכת הפוליטית הישראלית ויחסי ישראל עם העולם הערבי בעת ובעונה אחת. רבין נרצח, וארבעה ראשי ממשלה אחרים – יצחק שמיר, שמעון פרס, בנימין נתניהו ואהוד

ברק – הובסו בקלפי. את עצם בחירתו של אריאל שרון לראשות ממשלת ישראל ואת תקופת כהונתו הראשונה בת השנתיים, מפברואר 2001 עד ינואר 2003, ניתן לראות כמסכת עשירה ברבדים של משמעות ואירוניה.

שרון, שעשרות שנים התדפק בחוזקה על דלתות המעגל הפנימי של הממסד הפוליטי הישראלי, נכנס ונדחק החוצה וחוזר חלילה, זכה לבסוף בתפקיד ראש הממשלה, לאחר שגבר על ברק וקיבל בבחירות שהתקיימו ב־6 בפברואר 2001 62.38 אחוז מהקולות, כשהוא ממריא על כנפי הסיסמה "רק שרון יביא שלום".

מי שלא הגיע לתפקיד הרמטכ"ל והודח מכהונת שר הביטחון, הגיע לעמדת השלטון הרמה ביותר של ישראל. בחירתו של שרון שיקפה תגובה טבעית לכישלון מדיניותו של ברק ולשברו של חזון השלום של השמאל ושל אגפו המתון של מרכז הקשת הפוליטית של ישראל, וכן מיומנות פוליטית של שרון עצמו ויכולת טקטית לנצל עד תום את שגיאותיו של בנימין נתניהו.

לאחר כארבע שנים וחצי שבהן ניתנה ההנהגה לראשי ממשלה שייצגו דור חדש וסגנון אחר בפוליטיקה הישראלית, חזר השלטון לידי בן דור תש"ח. שרון, שעלייתו להר הבית בספטמבר 2000 סיפקה את העילה המיידית לפריצתה של אנתפאדת אל-אקצא, קיבל מן הציבור הישראלי מנדט גורף לשים לה קץ ולהחזיר את ישראל למסלול של חיים נורמליים. הוא בא לתפקידו כבעל השקפת עולם מגובשת.¹

כפטרוננו של מפעל ההתיישבות ביהודה ושומרון, כבעל מוניטין של מפקד נועז ויצירתי בשנות ה־50 וה־60 של המאה ה־20, וכמי שהביס ביד קשה את ההתנגדות הפלסטינית האלימה בעזה בשנות ה־70. שרון הרבה לדבר על "מאה שנות טרור ערבי", הוא האמין בדיפלומטיה שנשענת על מנה גדושה של

עוצמה וכוחנות והתנגד נחרצות להסכמי אוסלו ולדרך שאליה הובילו. אך בקריירה של שרון ניתן גם לזהות קו ברור של פרגמטיזם, שהתבטא בפניו ההתיישובות בסיני כשר הביטחון בממשלתו של מנחם בגין (מסעיפי חוזה השלום עם מצרים) ובשותפות להסכמי וויי בהיותו שר החוץ בממשלת נתניהו.

כנאמן להצהרתו לפני הבחירות, הקים שרון ממשלת אחדות לאומית עם מפלגת העבודה, שבה קיבל שמעון פרס, מאדריכלי אוסלו, את תפקיד שר החוץ. זמן לא רב לאחר שנכנס לתפקידו התברר שאין לשרון נוסחת פלא להשיג ניצחון על הפלסטינים, ובכל זאת הוא בלם את ניסיונותיו של שמעון פרס להגיע להסדר ביניים עם הרשות הפלסטינית. נטייתו של שרון לבחור בדרך קיצונית נבלמה על-ידי שני גורמים עיקריים: השותפים לממשלת האחדות הלאומית שאותה לא רצה שרון לפרק, והצורך להתחשב באילוצים בין-לאומיים, בראש ובראשונה במערכת היחסים עם ארצות-הברית. עקב כך מצא עצמו שרון ממוצב באורח אירוני במרכז הקשת הפוליטית כמי שמרסן, מצד אחד, את לחצי הימין הקיצוני לנהל מלחמת חורמה ברשות הפלסטינית ומצד שני פוסל, לפחות לפי שעה, את החזרה לדרך ההסדר. מפעם לפעם דיבר שרון על נכונותו ל"ויתורים כואבים" בבוא העת הנכונה, ועל קבלת הרעיון של מדינה פלסטינית – בלא להכביר פרטים על גודלה של אותה מדינה ועל אופייה. רטוריקה זאת לא הועמדה באותו שלב במבחן, והשאלה אם היה ויש לאריאל שרון חזון לפתרון הסכסוך רב-השנים ונוסחת הסדר, או שמא לבש את מסכת הוותרן כדי לשמר, באופן מתוחכם זה, הן את מורשתו ביהודה, שומרון ועזה והן את ממשלתו – נותרה פתוחה עד סוף 2003. מכל מקום, מי שהצטייר שנים רבות כלוחם, כמנהיג הימין הקיצוני והזרם הכוחני של החשיבה הציונית, כשובר מסגרות וכמי ש"אינו עוצר באדום",² הצליח להפוך למעין דמות

פטריארכלית המנווטת בכישרון טקטי רב בין זרמיה השונים של הפוליטיקה הישראלית ובונה מערכת יחסים יעילה והדוקה עם ממשלו של ג'ורג' בוש הבן. הישגים אלה של שרון מסבירים גם את יכולתו להיבחר שנית, בינואר 2003 וברוב גדול, לראשות הממשלה לתקופת כהונה שנייה, חרף המשבר העמוק ביחסי ישראל והפלסטינים והמשבר הכלכלי.

ממשל בוש ומדיניותו המזרח תיכונית

בחירתו של ג'ורג' וו' בוש לנשיאות וכינון ממשלו היו בין הגורמים העיקריים, לצד כישלון המשא ומתן הישראלי-פלסטיני, פריצת האנתפאדה וניצחונו של אריאל שרון בבחירות של פברואר 2001, לשינוי מרחיק הלכת שחל במערכת היחסים בין ישראל ובין העולם הערבי. כאשר ירש ביל קלינטון את ג'ורג' בוש האב כנשיא ארצות-הברית הוא החליט לאמץ את עיקרי מדיניות בוש במזרח התיכון: "הכלה כפולה" (Dual containment) מול איראן ועיראק וניצול המסגרת של תהליך מדריד כדי לקדם הסדר ישראלי-ערבי. שמונה שנים אחר כך טרחו ג'ורג' בוש הבן ואנשי הממשל שלו להתנער ככל שיכלו ממורשתו של קלינטון. הממשל החדש הבהיר שאין בכוונתו להמשיך להתערב פרטנית בניסיונות להביא להסדר ישראלי-פלסטיני. מבחינתו, את מאמצייה של ארצות-הברית יש להשקיע במזרחו של האזור שם יש עוד להשלים את המלאכה מול עיראק. לתמורה זאת ניתן ביטוי בוטה במיוחד כאשר מזכיר המדינה הנכנס קולין פאוואל הנחה את עובדי מחלקת המדינה לחדול מעצם השימוש במונח "תהליך השלום" (Peace Process), שהיה מטבע לשון נפוצה, ובמידה מסוימת אף שחוקה, בימי ממשל קלינטון. משרת המתאם המיוחד של תהליך השלום שבה החזיק דניס רוס בימי ממשל

קלינטון בוטלה וניהול מדיניותו המזרח תיכונית של הממשלה חזרה לאגף המזרח התיכון של מחלקת המדינה.

אם קיוו יאסר ערפאת ומנהיגים ערבים אחרים שהממשל יאמץ מדיניות נוחה יותר כלפי העולם הערבי ויחס צונן יותר כלפי ישראל, נכונה להם אכזבה. ג'ורג' בוש האב אכן היה קשור למוקדי כוח רפובליקניים, שהיו מזוהים עם מגמות "ערביסטיות" – קרבה לעולם הערבי, בייחוד ליצרניות נפט כערב הסעודית, ויחס ביקורתי לישראל, שאותה ראו כנטל המעיק על ברית האינטרסים הטבעית עם רוב העולם הערבי. אך ג'ורג' בוש הבן היה מחובר למוקדי כוח אחרים במחנה הרפובליקני – הימין השמרני, הכנסיות הפונדמנטליסטיות, שניהם תומכים מובהקים של ישראל, מטעמיהם שלהם. כמי שנבחר בדוחק רב לנשיאות, היה ג'ורג' וו' בוש, בעצת האסטרטגים הפוליטיים שלו, קשוב קשב רב ל"קול היהודי". אריאל שרון, שנבחר לראשות הממשלה זמן קצר אחרי כניסתו של בוש לבית הלבן, השכיל לנצל מגמות אלה ולבנות קשר אישי טוב עם הנשיא החדש וקשרי עבודה יעילים עם הבית הלבן. במצב דברים זה חל שינוי במהלך 2001.

כמה מידידותיה המסורתיות של ארצות-הברית במזרח התיכון, ובראשן ערב הסעודית והשדולות שפעלו לצדן בושינגטון, הפעילו לחץ על הממשל לצנן את יחסיו עם ישראל, למתוח ביקורת פומבית על מדיניותה כלפי הפלסטינים ולגלות מעורבות פעילה יותר בניסיון ליישב את הסכסוך האלים בין הפלסטינים לישראל. טיעונם היה כפול (ומוכר): מדיניות המתפרשת כפרו-ישראלית פוגעת במעמדה של ארצות-הברית בעולם הערבי ומסכנת את יציבות המשטרים המתונים נוכח תסיסת "הרחוב". "הרחוב", כך נטען (במידה מסוימת של צדק), נסער בשל העימות הישראלית-פלסטינית האלים יותר מאשר בעבר, בשל כינון זה לא מכבר של תחנות לוויין המביאות את צילומי המאבק הישראלי-

פלסטיני מנקודת מבט פרו־פלסטינית, והיחשפות מספר גדל והולך של בתים בחברות הערביות השונות לשידורים אלה. על רקע זה החל ממשל בוש, בראשית קיץ 2001, בשורה של צעדים שנועדו להקרין התרחקות מישראל, התקרבות מחודשת לידידותיה המסורתיות של ארצות־הברית בעולם הערבי ותמיכה ברעיון של מדינה פלסטינית. במהלך ביקורו של אריאל שרון בווינגטון ביוני 2001 אכן פעל ממשל בוש ברוח זאת, כדי להפגין בפומבי מידה של מתח ביחסיו עם ממשלת ישראל. מגמות אלה נבלמו ואף נהפכו על פיהן אחרי מתקפת הטרור של ארגון אל־קאעדה על ארצות־הברית ב־11 בספטמבר 2001. המלחמה נגד ה"טרור" הפכה לא רק לסוגיה המרכזית על סדר יומו של ממשל בוש אלא ל"סוגיה מגדירה". היא המריצה נשיא שכהונתו נתפסה עד לאותה עת כפסיבית וחסרת מיקוד. בוש הבין היטב כי הצלחתה של "המלחמה נגד הטרור" או כישלונה הם שיקבעו את דמותה של נשיאותו ואת עתידה.

הוא החל להקרין מנהיגות נמרצת, ואילו תכונותיו – שנחשבו עד אז למגבלות, ובראשן נטייתו לפשט את המציאות לתבניות ברורות צבועות בשחור ולבן – הפכו ליתרון במציאות שבה מוטל על הנשיא לגייס ציבור ענק למאבק נגד אויב בלתי מוכר ובלתי מוגדר. זיקת הגומלין בין התפתחות זאת ובין עמדתה של וושינגטון נוכח המאבק הישראלי־פלסטיני המתמשך, הייתה מורכבת. הפיכת הטרור והמאבק בו לסוגיה מרכזית על סדר יומה של ארצות־הברית עוררה מיד ויכוח בין שתי אסכולות. הדוברים בשם האסכולה הראשונה, בישראל ובארצות־הברית כאחת, גרסו, כי הטרור הפלסטיני והטרור של אל־קאעדה שייכים לאותה משפחה, גם אם אין ביניהם קשר ארגוני ומבצעי ישיר. עתה, משהותקפה במישרין על־ידי טרור דומה, שומה על ארצות־הברית להבין את סוג האתגר שמולו ניצבת ישראל. בה

בעת אין מקום לטענה כי ארצות-הברית הותקפה על-ידי חבורת טרוריסטים ערבית-אסלאמית בשל תמיכתה בישראל: ישראל והעניין הפלסטיני אכן הוזכרו על-ידי אל-קאעדה מעת לעת, אך הגורמים האמיתיים לאיבת הארגון לארצות-הברית נעוצים במשטמה שהוא חש כלפי המשטרים המצרי והסעודי, הנתמכים על-ידי וושינגטון, בהתנגדותו לנוכחות הצבאית האמריקנית בחצי האי ערב, ובאורח כללי יותר – באיבתם של "קנאי האסלאם" למערב בכלל ולמנהיגתו ארצות-הברית במיוחד.

האסכולה הנגדית הציגה מעין תמונת ראי של טענות אלה, לאמור: אין להשוות בין המאבק הפלסטיני לשחרור לאומי ובין פעולות טרור נוסח אל-קאעדה ואין ביניהם כל קשר. בה בעת אין ספק כי תמיכת ארצות-הברית בישראל ומדיניותה הן הגורם העיקרי לתסיסה בעולם הערבי ולזעם המופנה נגד ארצות-הברית. אין בעולם האסלאם איבה אינהרנטית לארצות-הברית, ואם תחדל ארצות-הברית לתמוך בישראל באורח גורף, יהיה בידה לקיים יחסים טובים עם מדינות וחברות מוסלמיות.

יכוח זה גלש בתוך זמן קצר מן המישור התיאורטי למישור המעשי. ממשל בוש החל לתכנן מתקפה נגד אפגניסטן והתכונן עורר שורה של שאלות טקטיות. האם תרצה ארצות-הברית לבנות קואליציה דוגמת זו של מלחמת המפרץ? אם כן, מי הן המדינות הערביות העשויות להצטרף אליה ומה ציפיותיה של ארצות-הברית מהן: השתתפות ישירה, תמיכה לוגיסטית או תמיכה פוליטית? וכיצד ניתן להימנע מגילויי תסיסה ב"רחוב הערבי" נוכח מתקפה אמריקנית על מדינה מוסלמית ו"בשלב שני" אולי גם על מדינה ערבית כעיראק?³

בשלב ראשון, עת עסק ממשל בוש בתנאים של אי-ודאות בתכנון אותה קואליציה, נקלעה ישראל למצב לא נוח. הממשל לא חיפש את קרבתה, ולא רצה בה, בעליל, כשותפה גלויה;

לעומת זאת הפגין הממשל יחס נוח וסלחני כלפי מדינות תומכות טרור כאיראן וסוריה וכלפי הרשות הפלסטינית – במאמץ להשיג את תמיכתן, אם לא האקטיבית לפחות הפסיבית, ביוזמה הצבאית הצפויה. את הסתירות והמתחים המובנים בתוך מדיניות זו ניסה הממשל ליישב באמצעות ההבחנה בין "טרור מקומי" ובין "טרור בעל טווח גלובלי". לשון אחר, פיגוע התאבדות בנתניה, למשל, הוא עניין מקומי בעוד שהתקפה על ניו יורק היא בעלת אופי "גלובלי".

זאת ועוד, בשלבים המוקדמים של תכנון המתקפה על משטר הטאליבאן באפגניסטן החליט ממשל בוש לקדם את המהלכים שעליהם דובר בראשית הקיץ, כדי להבטיח שיתוף פעולה של העולם הערבי או לפחות רגיעה בחזית זו. על כן הבהיר מזכיר המדינה קולין פאוואל בראשית אוקטובר 2001 כי הוא שוקל כיצד ומתי יציג את התוכנית האמריקנית להסדר ישראלי-פלסטיני, שאותה עמד להציג בפני עצרת האו"ם שנדחתה בשל אירועי 11 בספטמבר. תוכנית זאת, כך נמסר, נועדה לציין את תמיכתה של ארצות הברית בהקמת מדינה פלסטינית ולהידרש למרכיבים העיקריים של הסדר הקבע ובהם סוגיית הגבולות, ירושלים וזכות השיבה. מהלכים אלה הזניקו את שרון להגיב בחריפות יתרה, ב־4 באוקטובר: הוא קרא למדינות המערב ללמוד את לקח כישלון מדיניות הפייסנות כלפי גרמניה ערב מלחמת העולם השנייה והתריס כי "ישראל לא תהיה צ'כוסלובקיה". ממשל בוש זעם על ההשוואה המרומזת לנוויל צ'מברליין, אך בחר שלא להגיב.

מכל מקום, לאחר זמן לא רב הסתיים שלב זה. הממשל הגיע למסקנה כי יכולותיה הצבאיות והטכנולוגיות של ארצות הברית מאפשרות לה להפיל את משטר הטאליבאן בכוחות עצמה וכמעט ללא תלות לוגיסטית בידידותיה במזרח התיכון. יתרה

מזאת, למרות כל האזהרות, לא ניכרה תסיסה של ממש ב"רחוב הערבי". ביטחוננו העצמי של הממשל גבר ככל שהתברר שהמבצע הצבאי באפגניסטן מתנהל במהירות ובהצלחה, ומן הפנטגון החלו להישמע דיבורים על מעבר לשלבים השני והשלישי של המלחמה נגד הטרור. מנקודה זאת התפתחו שני צירי מתח בין ארצות-הברית ובין העולם הערבי: בצד הערבי, ספקולציות באשר לאיזו מדינה ערבית או מדינות ערביות יהיו היעד לשלב הבא של המלחמה (בהקשר זה הוזכרו עיראק, סוריה ותימן), ובצד האמריקני, הצטברות של כעס על ערב הסעודית ומצרים, שמהן באו מחוללי הפיגועים ב-11 בספטמבר. עליית המתח ביחסים עם העולם הערבי הקלה את יישוב המתיחות בין בוש לאריאל שרון, ותרמה לדחיית פרסומה של התוכנית האמריקנית, שעליה הצהיר פאוואל בפומבי באוקטובר 2000.

מגמות אלה חוזקו בחודשים הבאים על-ידי זיהויו הגובר והולך של יאסר ערפאת עם "המחנה האחר" במלחמה נגד הטרור. מיד אחרי 11 בספטמבר נקט ערפאת שורה של צעדים שנועדו לפייס את ממשל בוש ואת דעת הקהל האמריקנית ולזכות בתמיכתם, החל בהבעות גינוי לפיגוע ותנחומים לאזרחי ארצות-הברית ועד לפרסום הוראות פומביות חוזרות ונשנות להפסקת אש במאבק נגד ישראל. אך ככל שנקף הזמן התפוגגה מגמה זאת, נמשכו הלחימה ופיגועי ההתאבדות נגד ישראל וטושטשה האבחנה המקורית של הבית הלבן בין "טרור בעל טווח גלובלי" ל"טרור מקומי". בהקשר זה נודעה חשיבות מיוחדת לתפיסתה בינואר 2002 של הספינה קארין איי שהובילה משלוח נשק מאיראן לעזה. מדובר היה באירוע בעל "טווח גלובלי" מובהק ובשרשרת אירועים מביכה מבחינתו של ערפאת, שתחילה הכחיש כל קשר לעניין אך לבסוף הודיע למזכיר המדינה שהוא נוטל אחריות לפרשה "כנשיא הרשות". אירוע זה ואחרים הביאו

את הנשיא בוש למסקנה שללא הרחקת ערפאת מן השלטון לא ייכון הסדר מדיני.

בוש הוא שהתווה בסופו של דבר בפומבי את התוכנית האמריקנית להסדר ישראלי-פלסטיני בנאום שנשא ב־24 ביוני 2002. לטווח הרחוק היו לנשיא ארצות-הברית בשורות טובות לפלסטינים – כינון מדינה פלסטינית לצד ישראל, נסיגה ישראלית והסדרת הסוגיות העיקריות: גבולות ירושלים ושיבת הפליטים באמצעות הסדר קבע. בוש הדגיש גם את דבקתה של ארצות-הברית במתווה מיטשל: עם השגת התקדמות בסוגיית ביטחון ישראל, יידרשו כוחות צה"ל לסגת מהעמדות שכבשו מאז 28 בספטמבר 2000, ובכל מקרה על ישראל להפסיק את ההתנחלות ב"שטחים הכבושים"; אך לטווח המידי הוטל האתגר העיקרי לפתחם של הפלסטינים: הפסקת הטרור ולחימה בו, והקביעה ש"כדי להשיג שלום וכדי שמדינה פלסטינית תוקם, נדרשת הנהגה פלסטינית שונה. אני קורא לעם הפלסטיני לבחור מנהיגים חדשים, שאינם מתפשרים בעניין הטרור". בוש הוסיף ועיגן את הדברים בתשתית רעיונית משותפת לימין השמרני האמריקני ולזה הישראלי: כדי שמדינה פלסטינית תוקם, צריך להתחולל שינוי מהותי ואין די בשינויים קוסמטיים, ושינוי מהותי פירושו משטר דמוקרטי, כלכלת שוק והתנגדות לטרור. במונחים אופרטיביים הבחין בוש בין כינון מדינה פלסטינית "שגבולותיה והיבטים ריבוניים אחרים שלה יהיו זמניים" ובין הסדר הקבע הצפוי בשלב מאוחר יותר. נאום חשוב זה הניח את היסוד לדיפלומטיה האמריקנית-ישראלית בסוגיה הפלסטינית בחמש השנים הבאות: הקמת הקוורטט (ארצות הברית, האו"ם, הקהילייה האירופית ורוסיה), פרסום מפת הדרכים, טיפוחם של מחמוד עבאס וסלאם פיאד כאלטרנטיבה לערפאת וועידת אנאפוליס ב־2007. כמה מהמרכיבים של מדיניות ממשל בוש לא

תאמו את העדפותיו של שרון, אך המתח הפוטנציאלי שהיה גלום במצב דברים זה כמעט לא עלה על פני השטח והוסתר במערכת יחסי עבודה קרובים ואף אינטימיים. על רקע זה נוכל עתה לתאר ולנתח את מהלך האירועים בארבעה תחומים עיקריים: מלחמת ההתשה הישראלית-פלסטינית; הניסיונות להגיע להסדר; הדרך למלחמה והמלחמה בעיראק; והמאמצים לחדש את המשא ומתן הישראלי-פלסטיני אחריה. על יסוד זה יהיה אפשר להעריך את המהפך הדרמטי, שהתחולל במדיניותו של שרון בחודשים האחרונים של 2003.

המלחמה בין ישראל לפלסטינים מספטמבר 2000⁴

בעימות האלים בין ישראל לפלסטינים שפרץ בסוף ספטמבר 2000 היה אמנם תחילה אלמנט ספונטני ואף כעס וביקורת על הנהגת הרשות הפלסטינית, אך כעבור זמן קצר הוא הפך למאבק מאורגן שנוהל (אמנם רק באורח חלקי) על-ידי הרשות הפלסטינית. (אם כי, ככל שנקף הזמן איבדה הרשות הפלסטינית מכוחה ומסמכותה למען ארגוני האופוזיציה וגורמים מקומיים). מול הציפייה הפלסטינית הראשונית לחלץ מישראל ויתורים נוספים ניצבה השאיפה הישראלית להוכיח שלא חל כרסום בנחישותה של החברה הישראלית ובכוח העמידה שלה ולתרגם את יתרונה הצבאי הגדול של ישראל לניצחון ברור על הפלסטינים. מאבק זה התנהל בשישה שלבים:

השלב הראשון נמשך שבועות מספר בסתיו של שנת 2000. הוא אכן התאפיין בגילויים מובהקים של התקוממות עממית כמו הפגנות ותהלוכות אל מחסומים ועמדות ישראליות, אך בפעולות אלה שולב בצורה מחושבת ירי שנועד לחולל ירי נגדי ישראלי ועמו אבדות. ישראל הייתה ערוכה היטב לקראת מהלכים

פלסטיניים אלה, הן משום שהערכת המודיעין צפתה אותם זה מכבר והן כלקח מאירועי מנהרת הכותל בספטמבר 1996. ההיערכות הישראלית המוקדמת צימצמה עד מאוד את האבדות הישראליות לעומת אלה הפלסטיניות.

לכך היו שתי תוצאות עיקריות: שיפור מעמדם הבין-לאומי של הפלסטינים, ששוב נתפסו כקורבן וכצד החלש בסכסוך ולא דווקא כמי שדחה את העסקה הטובה שזה אך הוצעה לו, והגברת המוטיבציה הפלסטינית להמשיך במאבק ואף להחריף אותו.

בשלב השני, שהחל בסוף 2000, נפסקו כמעט לחלוטין גילויי "ההתנגדות העממית" והמאבק הפך להתנגשות אלימה בין ישראל ובין הפלסטינים כגוף מאורגן. בתוך המחנה הפלסטיני התגבשו שתי קבוצות עיקריות: האחת – הארגונים האסלאמיים הקיצוניים (חמאס והג'האד האסלאמי) ומשלב מסוים גם החזית העממית לשחרור פלסטין ראו לעצמם כמטרה לסכל את המאמץ הנמשך להגיע להסדר ולצורך כך יזמו פיגועים גם בתוך שטח ישראל גופא, כולל פיגועי התאבדות. הקבוצה השנייה – ארגונים אחרים, ובראשם התנזים, התמקדו בפעילות ביהודה, שומרון ועזה, הן נגד צה"ל והן נגד מתנחלים, כשמטרתם להגיע לניצחון או להישג שיתורגם להסדר על פי התפיסה הפלסטינית. הבחנה זאת נשארה תקפה עד לאביב 2001.

את **השלב השלישי** אפשר למקם במחצית השנייה של 2001 והוא מתאפיין בטשטוש ההבדל בין שתי הקבוצות הפלסטיניות שנמנו לעיל. ביסודו של שינוי זה עמדה תמורה בתפיסתם המדינית של ערפאת ועמיתיו. אם בשלב הקודם עדיין רצו ערפאת ואנשי התנזים בהמשך המשא ומתן, אם כי בתנאים משופרים, הרי עתה השתרשה תפיסה קיצונית יותר: סילוק ישראל בכוח מיהודה, שומרון ועזה אך בלא לנטוש את תפיסת הפתרון על בסיס שתי מדינות. ההסלמה בצד הפלסטיני הוליכה להסלמה בצד הישראלי,

שעיקריה כניסה לשטחי A, חיסול או "סיכול ממוקד" של פעילי טרור פלסטינים ושהייה ממושכת יותר בשטחי A. עם זאת, כראש ממשלה הפגין שרון מידה ניכרת של זהירות ופרגמטיזם, לא רק מהסיבות שנמנו לעיל, כלומר – האחריות העליונה, השותפות עם מפלגת העבודה בממשלת אחדות, ההתחשבות במערכת היחסים ההולכת ונבנית עם ממשל בוש – אלא גם מתוך חשש לשחק לידי הפלסטינים במגמתם "לבנאם" את הסכסוך ולהפעיל את האו"ם והאיחוד האירופי בניסיון לכפות הסדר.

השלב הרביעי מתוחם על-ידי מתקפת הטרור על ארצות-הברית ב-11 בספטמבר 2001 ועל-ידי גל פיגועי ההתאבדות הפלסטיניים במרס 2002. לאירועי 11 בספטמבר, להכרזת המלחמה האמריקנית נגד הטרור הבין-לאומי ולהפיכת סוגיית הטרור לנושא מרכזי על סדר היום הבין-לאומי, הייתה השפעה מורכבת על המלחמה הישראלית-פלסטינית.

ערפאת ושותפיו להנהגה הבינו שמבחינתם היה חיוני ליצור הבחנה ברורה בין מאבקם בישראל ובין ארגונים כאל-קאעדה וחזבאללה, שנתפסו על-ידי ארצות-הברית כנושאי המובהקים של הטרור הבין-לאומי. כפי שנראה עוד להלן, לא תמיד השכיל ערפאת לפעול על פי אבחנה זאת, אך בעיקרו של דבר הוא פעל אז להורדת רמת האלימות. פעולה זאת נכשלה משום שבשלב זה לא היה בידיו לכפות משמעת על הארגונים האסלאמיים ומשום שישראל חשה שהחלשתם של ערפאת והעניין הפלסטיני הגבירה את חופש הפעולה שלה. כך, למשל, ההחלטה על חיסולו של ראש התנזים בטוליכרם, ראיד כרמי, ב-14 בינואר 2002, דווקא אחרי תקופת רגיעה ארוכה יחסית, שיחקה לידי היסודות הקיצוניים שחתרו, בהצלחה, להסלמה מחודשת.

השלב החמישי, סוף מרס 2002 – דצמבר 2002. גל פיגועי ההתאבדות, שנפתח בפיגוע רב-נפגעים בליל הסדר,

הוביל למתקפת־נגד ישראלית, שגילויה הבולטים ביותר היו המבצעים הגדולים שכוננו "חומת מגן" ו"דרך נחושה". מבצעים אלה, ומהלכים נוספים שליוו אותם, הביאו לחידוש השליטה הישראלית ברוב שטחי יהודה ושומרון ודילדלו עד מאוד את נוכחותה הפיזית של הרשות הפלסטינית באזורים אלה. גם הפעילות הצבאית הישראלית ברצועת עזה הוגברה, אך בשיעור מתון הרבה יותר, הן בשל מיעוט המפגעים שמקורם ברצועה (כנראה בגלל היעילות של גדר הביטחון) והן מחמת הקשיים הכרוכים בפעולה בשטח כה צפוף. ביהודה ושומרון נמנעה ישראל מכיבוש מחודש של הערים הגדולות ובחרה במקום זאת לשגר יחידות צבא לנוכחות ממושכת. הפעילות הצבאית הישראלית המתמשכת הביאה להריסת חלק גדול מהתשתית האנושית והפיזית של ארגוני הטרור ושל הרשות הפלסטינית. הביטוי המובהק ביותר לפגיעה ברשות הפלסטינית היה הריסתו למעשה של בניין המוקאטעה, המפקדה ומוקד השליטה של יאסר ערפאת.

השלב השישי מתאפיין בכך שעקב הפעילות הצבאית הישראלית הצטמצם כושר הפעולה של ארגוני הטרור, אך היכולת השיוורית שנותרה בידיהם איפשרה להם לחולל פיגועי התאבדות ופיגועים אחרים. בפיגועים אלה לא היה די כדי להחזיר את העימות לרמת החרिפות של מרס 2002, אך היה בהם די כדי לקיים את העימות עצמו על כל המשתמע ממנו לגבי שתי החברות הישראלית והפלסטינית. חידוש השליטה הביטחונית ברוב שטחי יהודה ושומרון ודלדולה המקביל של הרשות הפלסטינית עוררו את שאלת הצורך בבנייה מחודשת של מנגנון הממשל הצבאי הישראלי, שפורק אחרי יישום הסכמי אוסלו. לפי שעה נחסך מישראל הצורך בקבלת החלטה בסוגיה בעייתית

זאת, בשל האפשרות להישען על ארגוני סיוע בין-לאומיים ועל שרידי המנגנון של הרשות הפלסטינית. בישראל הוליד העימות המתמשך לחץ להפרדה, הן כמושג טריטוריאלי והן ליצירת חיץ פיזי בין ישראל ובין יהודה ושומרון, ולמרות התנגדותו של הימין הישראלי לגדר הפרדה לאורך חלקים מן הקו הירוק הוחל בתקופה זאת בהקמת הגדר. בצד הפלסטיני גברה הביקורת על ערפאת ועל הרשות הפלסטינית. על הטענות המוכרות נגד שחיתות ושלטון שרירותי נוספה עתה ביקורת על אסטרטגיה שנקטו, אשר גבתה מהחברה הפלסטינית מחיר יקר, הביאה לאובדן הממשל האוטונומי, שהתגבש בשנות ה-90, ולא הוליכה את העניין הפלסטיני ליעד מוגדר כלשהו. הביקורת תועלה לדרישות לרפורמה, שעלו במקביל לדרישה האולטימטיבית לרפורמה שהציגו הנשיא בוש וממשלו ביוני 2002.

דוגמה בוטה במיוחד לסוג הביקורת שהוטחה בערפאת באותה תקופה היא הדברים שהשמיע מחמוד עבאס בחוג סגור בנובמבר 2002. נוסח הדברים דלף לאחר מכן והתפרסם בעיתונות הערבית. בין השאר אמר עבאס כי: "היה עלינו להתיישב לשולחן המשא ומתן ולדחוק אותו [את שרון] לפינה שבה היינו אנחנו מסוגלים לפעול יותר טוב ממנו ולא להניח לו לדחוק אותנו לזירה שבה הוא מצטיין ומאפיל לא רק עלינו אלא על כל העולם הערבי, דהיינו זירת הכוח הצבאי וכוח הנשק".⁵

אינטלקטואלים ופעילים פוליטיים פלסטינים תבעו לשים קץ לרודנות ולשחיתות של ערפאת ברשות הפלסטינית עוד בטרם דרש בוש (ביוני 2002) ביצוע רפורמות ואת סילוקו של ערפאת מן השלטון. לאמיתו של דבר, שיחק הלחץ האמריקני לידי של ערפאת. ערפאת היה מיומן דיו לחמוק מן הלחץ ולנצל אותו נגד יריביו בטענה כי הם משתפי פעולה של הנשיא האמריקני.

אחד המבקרים, ד"ר ח'ליל שקאקי, פרופסור ועורך סקרים בעל מוניטין משכם, נתן ביטוי לתסכולו במאמר שפירסם בניו יורק **טיימס** שכותרתו "כיצד לחולל רפורמה בפוליטיקה הפלסטינית":

אילו היית מר ערפאת, ודאי לא היית רואה סיבה לוותר על תפקידך. ככלות הכול, הוא היה משאיר את עמו בידי רשות פלסטינית מושחתת בצורה מבזה ונטולת ידידים ובצדק, כשהוא נותר עם פרידה פוליטית הצבועה בצבעים של מפלה מבישה. כמו כן, הוא עלול להשאיר את עמו בחסדיו של פונדמנטליזם מחוזק מבחינה פוליטית. אלה לא חייבות להיות האלטרנטיבות הנמצאות בפנינו. מר ערפאת צריך לוותר על מידה מסוימת של עוצמה פוליטית ופלסטינים רבים מאוד אכן רוצים שכך יעשה. אבל לא הוא ולא הם ייכנעו לדרישות פסקניות מושינגטון או מכל מקום אחר.⁶

הניסיון המתמשך להגיע להסדר

במקביל למאבק האלים שתואר לעיל ובצלו, נמשכו המאמצים, קטועים ומהוססים ככל שיהיו, להגיע להפסקת אש ולחדש את המשא ומתן להסדר ישראלי-פלסטיני, אך מאזן הכוחות בין הגורמים שפעלו למען השגת הסכם ובין אלה שהעדיפו לדבוק בסטטוס-קוו או ציפו להכבדת יד נוספת על הפלסטינים, נטה בבירור עבור האחרונים. שרון חשב על הסדר בעל אופי מוגבל. בשלב זה הוא חשב על שינוי מסגרת ההסדר כפי שנקבעה בשנות ה-90 ועל התאמתה לעולם מושגים שיהיה מקובל לפחות על חלק מאנשי הליכוד. לכך נוספה במחצית השנייה של 2002 התחושה הברורה שממשל בוש גמר אומר לצאת למלחמה נגד עיראק של

צדאם. על בסיס תחושה זאת נבנתה ההנחה שמאמץ רציני למצוא פתרון פוליטי למלחמה הפלסטינית-ישראלית לא ייעשה אלא במסגרת שידוד המערכות האזורי הצפוי אחרי המלחמה בעיראק. ארבעה גורמים הם שהמשיכו בתקופה זו לחתור להסדר מדיני: (א) שר החוץ שמעון פרס ואותו פלח צר של הספקטרום הפוליטי הישראלי, שגרס כמוהו כי ניתן להגיע להסדר סביר וכי מהלך זה הוא עדיין הטוב ביותר מבחינתה של ישראל; (ב) האיחוד האירופי, האו"ם, כמה מדינות אירופיות ובראשן צרפת, ובמידה מסוימת גם מחלקת המדינה של ארצות-הברית; (ג) מדינות ערביות כמו ירדן, מצרים וערב הסעודית; (ד) חלק מהממסד הפוליטי הפלסטיני שסבר כי המאבק המזוין נכשל, וכי הציבור הפלסטיני משלם מחיר בלתי נסבל בשל המשכו של מאבק חסר תוחלת זה. בין החתירה להסדר ובין התביעה לרפורמה פוליטית התפתחה זיקת גומלין מעניינת. מחד גיסא התחוויר בבירור כי המשך שלטונו של יאסר ערפאת מפריע גם לחידוש המשא ומתן המדיני וגם לרפורמה פוליטית. מאידך גיסא הדרישה האולטימטיבית, אמריקנית וישראלית, לחולל רפורמה כזאת או לסלק את ערפאת כתנאי לחידוש המשא ומתן אילצה רבים ממתנגדיו של ערפאת לתמוך בו, לפחות מן השפה ולחוץ. מול מערך זה ניצבו מתנגדים מוצהרים ומתנגדים בפועל. האגף הקיצוני במחנה הפלסטיני נסחף ברגעי השיא של הצלחותיו להאמין ביכולתו לגרש את ישראל בכוח מן השטחים, אך רוב שוללי ההסדר חתרו ליעדים צנועים יותר – התשת ישראל או גרירת תומכים בזירה הבין-לאומית לכפות בנאום והסדר. הימין הישראלי טען, בווריאציות שונות, כי אירועי השנים 2000-2002 הוכיחו את כישלון "קונספציית אוסלו", וכי אין טעם בחידוש תהליך המשא ומתן וההסדר, ודאי לא "במסגרת

אוסלו", וכי בכל מקרה על ישראל להשיג ניצחון ברור במאבק שכפו עליה הפלסטינים. ממשל בוש לא דיבר בקול אחד ולא דבק בקו אחיד, כמתואר ביתר פירוט בחלק אחר של פרק זה. אך העובדה החשובה היא כי אחרי 11 בספטמבר ועם הכרזת "המלחמה על הטרור" כעיקרון המנחה במדיניותו של ממשל בוש, כשל ערפאת ומצא את עצמו נתפס על-ידי הנשיא וכמה מיועציו כחלק מ"מחנה הטרור". בשל כך פסל, למעשה, הנשיא בוש את יאסר ערפאת כשותף לגיטימי לחידוש תהליך ההסדר, ותמך במשך רוב התקופה במדיניותו של אריאל שרון ובפסילתו של האחרון את ערפאת.

בשתי שנותיה של ממשלת שרון הראשונה נעשו ארבעה ניסיונות עיקריים להגיע להפסקת אש או להסדר:

א. הניסיון האמריקני למצוא נוסחה שתאפשר הפסקת אש והליכה למשא ומתן מחודש. ניסיון זה נעשה באמצעות הוועדה הבין-לאומית בראשות הסנטור מיטשל (הדוח שלו הוגש במאי 2001) באמצעות ראש הסיי-איי-אי ג'ורג' טנט שבנה (והגיש ביוני 2001) "תפריט" להפסקת אש וחידוש התיאום הביטחוני, ובשיגורו של שליח מיוחד, הגנרל בדימוס אנתוני זיני, שערך באזור שלושה ביקורים עד לקריסת שליחתו במרס 2002. לכישלון זה אפשר לצרף גם את ביקור הסרק של מזכיר המדינה פאואל באפריל 2002. ועדת מיטשל הוקמה אחרי פסגת שרם אל-שייח' באוקטובר 2000, ובה תבע יאסר ערפאת כינון ועדת חקירה בין-לאומית. ממשל בוש השכיל להרכיב ועדה שפעלה בצורה מאוזנת, ניתחה היטב את אופיו של המשבר והציעה מתווה סביר ליציאה ממנו. שליחתו של ג'ורג' טנט נשענה על הניסיון והאשראי שצבר הסיי-איי-אי בסיוע לבניית שירותי הביטחון הפלסטיניים ולשיתוף הפעולה הביטחוני בינם ובין ישראל.

הגנרל זיני היה אמור לתרגם את מכלול ההמלצות שנצבר לתרחיש ממשי. מאמציהם של ועדת מיטשל, ג'ורג' טנט והגנרל זיני הושתתו על מתווה טכני שעיקרו הפסקת טרור ולחימה, חידוש התיאום הביטחוני הישראלי-פלסטיני, נסיגת כוחות צה"ל מן העמדות שנכבשו אחרי 28 בספטמבר 2000 (דרישה בעלת אופי יותר פוליטי) והפסקת ההתנחלויות. שליחותו של זיני קרסה במרס 2002 בראש ובראשונה בשל השפעתם הקטלנית של פיגועי ההתאבדות בערי ישראל. רק ביוני 2002 הציג הנשיא בוש מתווה מדיני-רעיוני להסדר ישראלי-פלסטיני.

ב. המשא ומתן שנוהל בין שמעון פרס לאבו עלאא במהלך 2001 על הסדר ביניים, שיקושר למשא ומתן על הסדר קבע. בדצמבר 2001 גובשו "הבנות פרס-אבו עלאא", שעיקרן: הפסקת אש בתוך שישה שבועות, הכרה ישראלית במדינה פלסטינית על פני כ־40 אחוז משטח הגדה, ניהול משא ומתן על הסדר קבע, שיסתיים בתוך שנה ויישמו בתוך שנתיים.

מידת התמיכה שזכה לה אבו עלאא בין עמיתיו אינה ידועה, אך שרון, שהסכים לעצם ניהול המשא ומתן על-ידי פרס, פסל את התוכנית מכול וכול בתגובה פומבית, שאותה פירסם ב־23 בדצמבר 2001. שרון לא התנגד לעצם המתווה של הסדר ביניים המקושר להסדר קבע, וגם לא פסל את עצם הרעיון של מדינה פלסטינית, אך טווחי הזמן שעליהם חשב היו ארוכים בהרבה, ולפי תפיסתו, שטחה של אותה מדינה וסמכויותיה יהיו צנועים בהרבה.

ג. בפברואר 2002 יצא הנסיך עבדאללה, יורש העצר ושליטה למעשה של ערב הסעודית, עם "יוזמה סעודית" שהציעה נוסחה פשוטה להסדר ערבי-ישראלי כולל: נסיגה ישראלית מלאה לגבולות יוני 1967 כנגד שלום מלא ונורמליזציה.

היוזמה שיקפה את חששן המתמשך של מדינות כמו ערב הסעודית, ירדן ומצרים מהסכנות הגלומות בהמשך הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ואת הרצון של ערב הסעודית להיחלץ מן המתיחות שהשתררה ביחסיה עם ארצות-הברית אחרי 11 בספטמבר. יתרונותיה של התוכנית היו פשטותה והנכונות הסעודית לקבל את מושג ה"נורמליזציה", שהיה שנוי במחלוקת לדידה בשנות פריחתו של תהליך השלום בעשור הקודם. אך על יתרונות אלה העיבו חסרונות מספר – התביעה לנסיגה לגבולות 1967 לא הייתה מקובלת על אריאל שרון ועל מרבית הישראלים. את התוכנית הסעודית היה צורך לתרגם למהלך קונקרטי, שיאומץ על-ידי העולם הערבי או לפחות על-ידי השותפים הרלוונטיים, ובראשם סוריה והפלסטינים. האם תסכים סוריה ל"נורמליזציה"? האם יוותרו הפלסטינים על זכות השיבה? בוועידת הפסגה הערבית שהתכנסה בסוף מרס 2002 הצליחו הסעודים, לאחר מאמץ דיפלומטי קשה, לשכנע את המשתתפות לאמץ גרסה מרוככת של יוזמתם ולהפוך אותה ליוזמה "כול-ערבית". הגרסה המרוככת כללה התייחסות עקיפה לזכות השיבה ("פתרון בעיית הפליטים באופן מוסכם על פי החלטה 194 של העצרת הכללית של האו"ם"). יתרה מזאת, במקביל להחלטה זאת פורסמה עם סיום הוועידה הודעה נוספת, שכללה אזכור מפורש של זכות השיבה. מכל מקום, למהלך זה לא היה המשך והיוזמה הסעודית נמוגה לאחר "פסגת בירות", בין השאר בשל סמיכות הפרשיות בין פרסום "היוזמה" לפיגוע הקטלני בנתניה לביל הסדר. הסעודים לא ניסו לחדש את יוזמתם עד 2007.

ד. באפריל 2002 נחנכה, בהתכנסות במדריד, מסגרת בין-לאומית חדשה שמטרתה להביא להסדר ישראלי-פלסטיני, וכינויה הקוורטט. כפי שמרמז הכינוי, היו בה ארבעה שותפים: מזכיר המדינה של ארצות-הברית, מזכיר האו"ם, הממונה על

קשרי החוץ באיחוד האירופי, חווייר סולאנה, ושר החוץ הרוסי, דימיטרי איבאנוב. עצם נכונותה של ארצות-הברית להשתתף בפורום זה שיקף את רצונה לשפר יחסים ולצמצם מתחים ביחסיה עם שותפים-יריבים שהייתה זקוקה להם נוכח ההחלטה להחריף את המאבק נגד צדאם חוסיין, והצורך להגיב על ההחמרה הנוספת בעימות הישראלי-פלסטיני. "הודעת מדריד" נתנה ביטוי להתקרבותה של ארצות-הברית לעמדת השותפים האחרים בקוורטט. המפגש הבא של הקוורטט התקיים בניו יורק ביולי 2002, חודש לאחר הנאום שבו קרא הנשיא בוש להחלפתו של ערפאת. בדיוני הקוורטט התגלעו חילוקי דעות בין הקו האמריקני ובין זה האירופי, וההחלטות שהתקבלו היו פרי של פשרה בין עמדות הצדדים. הוסכם כי תונהג רפורמה ברשות הפלסטינית, כי ייערכו בחירות וכי ערפאת ייבחר לתפקיד ייצוגי, וכן הוסכם על הקמת מדינה פלסטינית בתוך שלוש שנים. בספטמבר 2002 פירסם הקוורטט "מפת דרכים" להסדר בשלושה שלבים:

1. רפורמה ברשות, נסיגה ישראלית לקווי ספטמבר 2000 וקיום בחירות ברשות הפלסטינית.
2. במהלך 2003 – כינון מדינה פלסטינית בגבולות זמניים וניסוח חוקה.
3. במהלך 2004 ובמחצית הראשונה של 2005 – משא ומתן על הסדר הקבע.

ב־15 באוקטובר 2002 פירסם הנשיא בוש מפת דרכים שונה במקצת. למהלכים אלה לא הייתה משמעות מעשית מיידית ועיקר חשיבותם היה בהתוויית עקרונות לתהליך המשא ומתן הצפוי להיפתח אחרי סיום המשבר העיראקי. ממשלת שרון התנגדה למפת הדרכים, אך בחרה שלא להתעמת עם ממשל בוש על עניין שנראה היפותטי ורחוק יחסית.

ארצות־הברית וסוגיית המלחמה בעיראק

זיקת הגומלין בין מדיניותה של ארצות־הברית בסוגיה העיראקית ובין המשבר הישראלי־פלסטיני הוגדרה על־ידי ממשל בוש מיד עם כינונו. דוברים שונים בשם הממשל מתחו ביקורת על תשומת הלב, הזמן והאנרגייה הניכרים שהשקיע ממשל קלינטון בתהליך השלום הישראלי־ערבי, בייחוד באפיק הפלסטיני שלו, מה עוד שהמאמץ היה לשווא. לדידם של דוברים אלה, בעיותיו האמיתיות של המזרח התיכון נמצאות בחלקן המזרחי של האזור. מדיניות "הבלימה הכפולה" של קלינטון מול איראן ועיראק נכשלה אף היא. אם תפנה ארצות־הברית את מאמציה לריסון של איראן ועיראק תהיה לכך השפעה מרגיעה על האזור כולו, ובכלל זאת על הסכסוך הישראלי־פלסטיני. לתחושה כי על ארצות־הברית "לסיים את המלאכה" בעיראק ולהפיל את משטרו של צדאם חוסיין היו שורשים עמוקים ברבדים השונים של ממשל בוש, החל במאווייו של הנשיא עצמו להשלים את המשימה שבה החל אביו וליישב את החשבון עם משטר שניסה לרצוח את הנשיא ה־41 וכלה במסכת הטיעונים של אינטלקטואלים ניאור־שמרנים ואישים רפובליקנים, שכמה מהם הגיעו לתפקידים בכירים בממשל בוש. אישים אלה יצאו במחצית השנייה של שנות ה־90 בביקורת חריפה על מדיניותו של ממשל קלינטון במזרח התיכון ובכלל זאת נגד "היד הרכה" שהפגין מול עיראק. לדידם, הפלתו של צדאם חוסיין לא זו בלבד שתנטרל את הסכנות שנבעו ממשטרו, אלא תהווה אבן פינה במדיניות שתחליש אם לא תחסל את היסודות הקיצוניים באזור, ותאפשר לארצות־הברית לארגן אותו מחדש כשהיא נסמכת על־ידידות מהימנות כמו תורכיה, ירדן, ישראל וכן, על פי אחת הגרסאות, גם על "עיראק החדשה". עם זאת, בחודשים הראשונים לכינונו העניק ממשל בוש לעניין

זה חשיבות מועטה. אף אם השקיע מאמץ מועט יחסית במאמצים להרגיע את המשבר הישראלי-פלסטיני, האנרגייה והזמן שנחסכו במערכו של המזרח התיכון לא הושקעו במזרחו. מצב דברים זה השתנה מיסודו ב-11 בספטמבר. ממשל בוש הבין כי עליו להנחית מהלומת-נגד, אך בימים הראשונים לאחר מתקפת הטרור התקשה בהגדרתה. בדיונים שנערכו בצמרת הממשל הציעו אנשי הפנטגון, ובראשם פול וולפוביץ, המשנה למזכיר ההגנה, להפנות את המהלומה כלפי עיראק. טיעונם היה מורכב: באל-קאעדה קשה לפגוע ואילו עיראק נגישה יותר ועשירה ביעדים מרשימים, שאותם שומה על ארצות-הברית להרוס בכל מקרה. אין אמנם הוכחות של ממש לקשר בין עיראק לאל-קאעדה, אך עיראק היא מדינה תומכת טרור וחיוני למנוע את האפשרות שנשק לא-קונבנציונלי המצוי בידי עיראק יגיע לידיו של ארגון טרור כלשהו. מעבר לטיעון זה ניצבה ההשקפה שבכך טמון המפתח לתמורה עמוקה וחיונית באזור כולו. מגמה זו הגבירה את המתיחות שהשתררה כבר בחודשים הקודמים בין קולין פאוואל ומחלקת המדינה ובין סגן הנשיא צ'ייני ומזכיר ההגנה ראמספלד ואנשיהם בבית הלבן ובפנטגון. מכל מקום, יוזמתו של וולפוביץ נדחתה, וארצות-הברית ניהלה את מלחמתה נגד אל-קאעדה ומשטר הטאליבאן באפגניסטן.⁸

אך רעיון המבצע נגד עיראק וקישורו למוטיב העיקרי שהניע עתה את הנשיא בוש וממשלו, המלחמה נגד הטרור, לא נגנזו. עיראק נמנתה כיעד אפשרי לשלב השני של "המלחמה נגד הטרור", ובמהלך 2002 אכן השתכנע הנשיא בוש שעליו לפעול נגד עיראק בטרם תפתח נשק גרעיני. ממשל בוש כרך בשלב זה בצוותא שתי סוגיות נפרדות: המאבק נגד הטרור והמאבק נגד תפוצת הנשק להשמדה המונית, ובראש ובראשונה יכולת

גרעינית – למדינות "מסוכנות" (כמו שלוש "החברות" ב"ציר הרשע": איראן, עיראק וצפון קוריאה). הטענה המרכזית שכרכה את שתי הסוגיות התמקדה בסכנה שמדינות כמו עיראק עלולות למסור יכולות לא־קונבנציונליות לארגוני טרור, ובכך לחשוף את ארצות־הברית ואת בעלות בריתה לפיגועים המוניים שיעלו בהיקפם ובחורבן שיגרמו על אירועי 11 בספטמבר. מרגע שתשיג עיראק נשק גרעיני, או אמצעי שיגור אפקטיביים לנשק הכימי והביולוגי המצוי כבר ברשותה, יהיה קשה או בלתי אפשרי לפעול נגדה ולכן חובה על ארצות־הברית לפעול בהקדם.

מאוחר יותר נוספה לשתי הסוגיות המקוריות גם סוגיה שלישית: מלחמה בעיראק כמפתח לשינוי עמוק במזרח התיכון כולו וכצעד חשוב לקראת דמוקרטיזציה של האזור, ברוח נאום הנשיא בוש מ־24 ביוני 2002. שבועות מספר לאחר אותו נאום פירסם הבית הלבן מסמך חשוב אחר, ניסוח מחודש של דוקטרינת הביטחון הלאומי של ארצות־הברית. במסמך זה אימצה ארצות־הברית במפורש דוקטרינה ל"מהלומות מנע" במקרים שבהם מצטייר איום הנובע מאגירת נשק לא קונבנציונלי וטילים בליסטיים או איום טרוריסטי על ביטחונה הלאומי. כך קבע הנשיא כי "אמריקה תפעל נגד איומים מתהווים מעין אלה בטרם יתגבשו במלואם. לא נוכל להגן על אמריקה ועל ידידינו בכך שנסתפק בציפייה לכך שיתרחשו דברים טובים". הדרך למערכה נגד עיראק הייתה רצופה משגים והסתבכויות שנבעו במידה רבה מהמאבקים בתוך הממשל ומן הצורך לרצות ציבורי יעד שונים ולשכנעם בנחיצותה. המאבק העיקרי בתוך הממשל התנהל, כאמור, בציר מוכר – קולין פאוואל ומחלקת המדינה מול סגן הנשיא צ'יני ומזכיר ההגנה ראמספלד ועמם הפנטגון וחלק ממנגנון הבית הלבן. גם כאשר שימש ראש המטות המשולבים סלד פאוואל מהפעלה בלתי מחושבת של כוח צבאי, והפעם,

בעניין עיראק, תבע למצות הליכים מדיניים-דיפלומטיים בטרם תבחר ארצות-הברית בנתיב המלחמתי. פאואל וסגל מחלקת המדינה כולו הסתייגו מחזון הפלת משטר צדאם כמפתח לתמורה מדינית כוללת במזרח התיכון ותמכו בהמשך שיתוף הפעולה המסורתי עם ידידותיה המסורתיות של ארצות-הברית ובאכיפה של חזרה למשא ומתן ישראלי-פלסטיני ולא בהדחתו של יאסר ערפאת. מבחינתו של ממשל בוש, נוצר מתח ברור בין הצורך לגייס את דעת הקהל האמריקנית על-ידי מסרים בוטים לגבי הצורך לנטרל את סכנת הטרור על-ידי סילוקו של צדאם חוסיין, ובין הצורך לגייס את תמיכתה של המערכת הבין-לאומית, או לפחות להשתיק את ביקורתה, על-ידי הפעלת מועצת הביטחון והמסגרות שהוקמו באו"ם בשנות ה-90, לנטרול יכולתה של עיראק לפתח נשק להשמדה המונית ואמצעים לשיגורו. בשל כך נאלץ ממשל בוש לשנות את הגדרת יעדיו מהחלפת המשטר בעיראק לאכיפת החלטות מועצת הביטחון, פירוק יכולותיה הלא קונבנציונליות של עיראק ואכיפת שיתוף פעולה מצדה עם המערכת הבין-לאומית. בסופו של דבר, שיכנע פאואל את הנשיא בוש שמוטב לו לפעול באמצעות מועצת הביטחון. נכון שמדובר היה בדרך ארוכה יותר ורצופת מכשולים; שהרי בכך נחשפה ארצות-הברית לסכנה שצרפת, רוסיה או סין יטילו וטו על חופש הפעולה שלה. אך הנשיא השתכנע שהוא זקוק לתמיכה בין-לאומית גם משיקולי פנים, מחשש שדעת הקהל האמריקנית והקונגרס לא יתמכו בהליכה למלחמה הנתפסת כמנוגדת לדעתה של המערכת הבין-לאומית ואף כמתריסה נגדה. מהלכים אלה ולצדם התמשכות תהליך בניית הכוח באזור עיכבו את ההכנות למערכה עד לסוף חורף – ראשית אביב 2003. בכך גם עוכב כל טיפול יסודי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. תהא דעתו של צד זה או אחר על זיקת הגומלין בין שתי הסוגיות אשר תהא, ברור

היה שאין טעם לנקוט צעד מרחיק לכת בטרם תסתיים המערכה הצפויה בעיראק. מדיניותו של מזכיר המדינה פאול זכתה להצלחה ראשונית כאשר ב־8 בנובמבר 2002 אימצה מועצת הביטחון את החלטה 1441.

החלטה זאת הכשירה את הדרך, כך נראָה, למלחמה אפשרית עם עיראק בתמיכת מועצת הביטחון, כאשר אפילו סוריה מצביעה בעד ההחלטה. אך המשך הדרך היה מוצלח פחות. מנגנון הפיקוח המחודש של האו"ם, בראשות הדיפלומט השוודי הנס בליקס, דיווח למועצת הביטחון כי אין הוא מוצא בעיראק עדות לפיתוח של נשק השמדה המוני או החזקתו. הופעה דרמטית של קולין פאוּל בניסיון להפריך בעזרת חומר מודיעיני את טיעונו וממצאיו של בליקס נכשלה. צרפת וגרמניה הובילו מסע בין־לאומי נגד המגמה האמריקנית להפיל את משטר צדאם ו/או לצאת למלחמה נגדו. הם הפכו סוגיה זאת לנקודת מוקד במאבק נגד מה שהוצג כהגמוניה ודומיננטיות אמריקניות בלתי נסבלות בעולם החד־קוטבי שאחרי נפילת ברית המועצות. ברחבי העולם, ובכלל זאת בארצות־הברית עצמה, החלה מתגבשת תנועת מחאה נגד כוונותיה של ארצות־הברית לצאת למלחמה. בוויכוח ובמחלוקת אלה, שהגיעו לשיאם בחודשים הראשונים של 2003, תפסה ישראל מקום חשוב בשני הקשרים: האחד היה הטענה שארצות־הברית נגררת למלחמה נגד עיראק כדי לסייע לישראל ולא דווקא מתוך אינטרסים "ממלכתיים". בעלי גרסה זאת נתפסו לתפקיד הבולט בפני עצמו שמילאו בממשל בוש פקידים בכירים יהודים, ברובם אנשי הפנטגון, במערכה הפנים־ממשלתית והציבורית, למען יציאה למלחמה. טיעונים מסוג זה הושמעו הן מפי כמה פוליטיקאים אירופים, הן מפי דמויות שוליות יחסית בארצות־הברית ואף מפייהם של הפוליטיקאי הארכי־שמרני פאט ביוקאנאן וחבר הקונגרס ג'ים מוראן.¹⁰

ההקשר השני והחשוב יותר היה העובדה שהנשיא בוש החליט בחורף 2003 להעניק משקל מרכזי לטיעון שניצחון בעיראק יאפשר להוציא לדרך את מפת הדרכים ולחולל הסדר ישראלי-פלסטיני. ג'ורג' בוש המשיך אמנם לדבר על החשיבות של חיסול נשק ההשמדה ההמוני של צדאם חוסיין ועל המשמעות הרבה שייחס לכינון דמוקרטיה בעיראק ובאזור כולו, אך לקישור שיצר בין המלחמה בעיראק ובין מפת הדרכים ניתן בדבריו משקל מיוחד. הדבר נבע מרצון מפורש לסייע לבעל בריתו העיקרי, טוני בלייר, ראש ממשלת בריטניה, שמצא עצמו ניצב מול ביקורת חריפה מבית ומתח גלוי עם כמה משותפותיו העיקריות לאיחוד האירופי. אך דבריו אלה של הנשיא בוש שיקפו גם החלטה נחושה לנצל את הניצחון הצפוי בעיראק כדי להניע מחדש את תהליך ההסדר הישראלי-פלסטיני.

בחודשים אלה התנהל ויכוח מקביל בשיח הציבורי והפוליטי בישראל בין שתי אסכולות עיקריות. האחת, שניתן לכנותה "ימנית", דגלה בעמדה זו של הפנטגון בארצות-הברית, וטענה כי בתום המלחמה בעיראק ולאחר תבוסתו של צדאם חוסיין ייחלש גם יאסר ערפאת ויהיה אפשר להגיע להסדר ישראלי-פלסטיני שלא על פי קווי "פשרת קלינטון" מדצמבר 2000. גרסת "השמאל" הישראלי הייתה כי בתום המלחמה בעיראק תתפנה ארצות-הברית (ואולי אף תיאלץ) לעסוק בסכסוך הישראלי-פלסטיני ותכפה על הצדדים את ההסדר שאליו נבצר מהם להגיע בכוחות עצמם. ב־19 במרס 2003 יצאה ארצות-הברית בסופו של דבר למלחמה בעיראק כשהיא נעזרת בקואליציה בין-לאומית מצומצמת. המלחמה הסתיימה רשמית ב־1 במאי בניצחון צבאי חד וחלק. לארצות-הברית ולשותפיה נגרמו אבדות קלות יחסית. משטרו של צדאם הופל בלא שנגרמו לאוכלוסייה העיראקית אבדות רבות וללא נזקים רבים לתשתית האזרחית של המדינה

והמשק של עיראק. בניגוד לתחזיותיהם של כמה רואי שחורות, הגיב העולם הערבי בשקט על המתקפה והניצחון האמריקניים. אך על הניצחון העיבו כמה עובדות: צדאם עצמו, בני משפחתו והגרעין הקשה של משטרו עדיין לא נתפסו; ארצות-הברית לא הצליחה לגלות נשק השמדה המוני או עדויות משכנעות לקיומו; קבוצות האופוזיציה העיראקית שטיפחה ארצות-הברית לא הצליחו לספק בסיס לכינון מהיר של ממשל חדש. ארצות-הברית נתקלה באופוזיציה גוברת והולכת שהוחרפה בגלל המתחים הבין-עודתיים ו"המרד הסוני" שהסב לארצות-הברית אבדות כבדות.

נוסף על המורדים ועל האויבים המקומיים התמודדה ארצות-הברית בשנים הבאות גם עם אנשי אל-קאעדה בעיראק ועם זרם קבוע של מתנגדים שזרמו מעבר לגבול הסורי ותיגברו את כוחות האופוזיציה והמורדים. מקסם השווא של צבא משחרר המתקבל בזרועות פתוחות על-ידי אוכלוסייה עיראקית אסירת תודה נשאר בסופו של דבר מקסם שווא. כמה מגמות שליליות הסתמנו בבירור. כשהיא מבוססת בעיראק ובאפגניסטן הוחלש מעמדה של ארצות-הברית במזרח התיכון. ידידים ואויבים כאחד העריכו שלא יהיה זה סביר שארצות-הברית תהיה מוכנה לפתוח חזית שלישית באזור, גם אם יתברר שהדבר חיוני. כיום נראה שהנהגית העיקרית ממלחמת 2003 בעיראק ומן האירועים שהתחוללו אחריה הייתה איראן. לפני המלחמה כלל בוש את איראן ב"ציר הרשע" ואיראן אכן ייצגה איום רציני בהרבה מזה של עיראק. אך עיראק הייתה יעד נוח יותר למתקפה. צדאם כבר תהליך של דמוניזציה והמופקדים על התכנון הצבאי בארצות-הברית ידעו היטב שלמרות תדמיתו המרשימה לא היה בכוחו של הצבא העיראקי להתמודד מול כוחות הקואליציה. אשר לאיראן, הממשל אימץ קו לפיו החברה האיראנית הייתה עוינת

למשטר וסילוקו של צדאם עשוי ככל הנראה להאיץ שינוי פנימי גם באיראן. הדבר לא קרה. מה שקרה הוא שנפילתו של צדאם סילקה את האתגר החשוב ביותר לביטחון הלאומי האיראני, חשפה את הרוב השיעי בעיראק להתערבות ולהשפעה איראניות וסללה את הדרך לחתירה האיראנית להגמוניה אזורית. לאחר פסק זמן קצר המשיכה איראן בתוכנית פיתוח הגרעין והטילים שלה ובנתה את "ציר ההתנגדות" (כולל את סוריה, חזבאללה וחמאס) כאפוזיציה האפקטיבית ביותר לארצות-הברית ולבעלות בריתה. בסוריה חשש בשאר אל-אסד בתום המלחמה שגם הוא יסומן כמטרה על-ידי ממשל בוש, כפי שאכן איימו גורמים בכירים בממשלו של בוש לעשות. חשש זה מילא תפקיד בהחלטתו של אסד להסיג את כוחותיו מלבנון ב-2005 אבל לא היה בחשש זה די להביא אותו לשינוי מקיף יותר במדיניותו. לנפילתו של צדאם הייתה השפעה גדולה יותר על נשיא לוב, מועמר קדאפי; היא האיצה את המשא ומתן שהחל בתקופתו של הנשיא קלינטון והובילה אותו לנטוש את תוכניותיו לפתח נשק כימי וגרעיני.

המלחמה בעיראק ומפת הדרכים להסדר ישראלי-פלסטיני

ב-28 בינואר 2003 נבחר אריאל שרון מחדש לראשות ממשלת ישראל. לאחר שנבחר בפברואר 2001 בבחירה ישירה לראשות הממשלה והרכיב קואליציה מבין חברי הכנסת שנבחרו במאי 1999, חברו העבודה והליכוד להשיב על כנה (בשינויים קלים) את שיטת הבחירות היחסיות בטרם יאבדו עוד מכוון. ב-2003 הוליך שרון את הליכוד להישג אלקטורלי מרשים: 40 חברי כנסת לעומת 19 בכנסת הקודמת. כחודש לאחר מכן, בסוף

פברואר, השלים הרכבת קואליציה בת שישים ושישה חברי כנסת. שותפתו העיקרית של הליכוד בקואליציה הייתה שינוי, שזכתה ב־15 מושבים. מפלגת העבודה, שפירקה בדצמבר 2002 את ממשלת האחדות, הוכתה בבחירות, ירדה ל־19 מושבים בכנסת ובחרה להישאר מחוץ לקואליציה החדשה. נוסף על שינוי הצטרפו לקואליציה שתי מפלגות ימין: המפד"ל והאיחוד הלאומי. מצב דברים זה יצר דיסוננס בין המצע שהציג אריאל שרון ערב הבחירות ובין עמדות חלק ניכר מחברי הקואליציה במפלגת הימין ובליכוד עצמו. כפי שתואר לעיל, לאחר ששרון נבחר בראשונה לראשות הממשלה, הוא שמר על עמימות בכל הנוגע לסוגיית ההסדר המדיני עם הפלסטינים. הוא הביע תמיכה בעצם רעיון ההסדר ודיבר על נכונותו ל"ויתורים כואבים" כדי להשיג אותו, אך נמנע מכל פירוט באשר למהותם של ויתורים אלה ולהיקפם. הוא הקפיד על תיאום המדיניות עם ממשל בוש אך גם על ניהול דיאלוג עם הנהגת המתנחלים. הנחישות שבה נלחם ברשות הפלסטינית והיחס החם שהקרין כלפי המתנחלים עוררו שאלות נוקבות באשר לעמדתו האמיתית בסוגיית ההסדר. האם ניסה שרון לרצות את הכול? האם דבק למעשה בעמדותיו המסורתיות ורק עטף אותן במסווה רטורי רך יותר? או שמא הבין שאין מנוס מהסדר ו"ויתורים כואבים", אך סירב לפרט את עמדותיו בשלב מוקדם מדי, בטרם הגיעה השעה למשא ומתן של ממש? ככל שהתקרבו הבחירות הקנה שרון לעמדתו מידה רבה יותר של ממשות. הוא הודיע על קבלת העיקרון של הקמת "מדינה פלסטינית" ודבק בו גם כשהובס בהצבעה בעניין זה במרכז הליכוד. את משנתו הציג שרון בצורה המלאה ביותר בדברים שנשא ב"כנס הרצליה" ב־4 בדצמבר 2002. ראש הממשלה הציג בפני מאזיניו את תפיסתו לגבי התוכנית

האמריקנית (להבדיל ממפת הדרכים של הקוורטט) ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. במסגרת זאת אמר כי:

בשלב השני של מתווה הנשיא בוש תאפשר ישראל הקמתה של מדינה פלסטינית בגבולות שאינם סופיים שיחפפו לשטחי A ו-B, למעט אזורי ביטחון חיוניים. מדינה פלסטינית תהיה מפורזת לחלוטין; יותר לה להחזיק משטרה וכוחות ביטחון פנים החמושים בנשק קל. ישראל תוסיף לשלוט בכל הכניסות והיציאות של המדינה הפלסטינית וכן תחלוש על מרחבה האווירי ולא יותר לה לכרות בריתות או הסכמים עם אויבי ישראל... בשלב האחרון, מתווה הנשיא בוש, יפתח משא ומתן לקביעת מעמדה הסופי של המדינה הפלסטינית בו ייקבעו גבולות הקבע. כפי שהדגשתי, לא נתקדם לשלב עד שישורר מצב יחסים מוכח של שקט, שינוי סדרי ממשל פלסטיני ודו-קיום הולך ומתחזק...

את הסתירות והמתחים שהיו גלומים בעמדותיו של שרון עצמו, בתוך מפלגתו, בקואליציה שכונן, ביחסיו עם ג'ורג' בוש וממשלו, היה אפשר ליישב כל עוד לא חל שינוי בשני מרכיבים מהותיים של הסטטוס-קוו: חוסר הוודאות ביחס למלחמה בעיראק וההגמוניה הנמשכת של יאסר ערפאת בפוליטיקה הפלסטינית. עם סיומה הפורמלי של המלחמה בעיראק ועם כינון ממשלה פלסטינית חדשה בראשותו של מחמוד עבאס ובהשתתפותם של סלאם פיאד ומוחמד דחלאן, השתנתה התמונה מיסודה. מבחינתו של ממשל בוש הוכשרה הקרקע לחידוש המשא ומתן הישראלי-פלסטיני, ויתרה מזאת: גבר גם הצורך להרגיע את הזירה הישראלית-פלסטינית ולהציג את פריצת הדרך המקווה כהישג אמריקני, פרי המלחמה בעיראק.

שרון עסק בהכשרת הקרקע במערכת הפוליטית ובדעת הקהל הישראליות לקראת השינויים והוויתורים שיידרשו מרגע שממשל בוש יחנוך את המאמץ לחדש את המשא ומתן הישראלי-פלסטיני. שרון עטף את מהלכיו במסכת של תמרונים טקטיים. במישור המילולי הקפיד לאזן אמירות ברורות ביחס לווייתורים הצפויים בהתבטאויות שונות ואף סותרות ובשטח נמנע מעימות כולל עם המתנחלים. ובכל זאת, הן ברטוריקה שלו והן במעשה (אימוץ מפת הדרכים) הוליד את ישראל לכיוון ברור: חתירה להסכם ביניים המבוסס על הקמת מדינה פלסטינית זמנית, שיעוגן מאוחר יותר בהסכמה על משא ומתן לכינון מדינה פלסטינית בגבולות קבע. ב־13 באפריל התפרסם ב הארץ נוסח הריאיון שהעניק שרון לעיתונאי ארי שביט. חשיבות הדברים הייתה בכך שלראשונה חרג שרון מן הניסוחים הכלליים והמעורפלים כמו הנכונות ל"וויתורים כואבים" ובכך שלראשונה עיגן את דבריו גם בנימוקים עקרוניים שסתרו את המורשת שעמה היה מזוהה. בין השאר אמר:

אני חושב שהדבר הזה (הרעיון של שתי מדינות לשני עמים וחלוקתה של ארץ ישראל המערבית) הוא דבר שיהיה. צריך לראות את הדברים בצורה מציאותית: בסופו של דבר תהיה מדינה פלסטינית. אני רואה את הדברים קודם כול מנקודת המבט שלנו. אני לא חושב שאנו צריכים לשלוט בעם אחר ולנהל את חייו. אני לא חושב שיש לנו את הכוח לזה. זהו נטל כבד מאוד על הציבור וזה מעורר בעיות מוסריות ובעיות כלכליות כבדות.

עוד אמר:

...גמרתי אומר לעשות מאמץ אמיתי להגיע להסדר אמיתי. אני חושב שמי שראה את הדבר האדיר הזה שנקרא מדינת

ישראל בהתהוותה מבין אולי יותר טוב את הדברים ומבין יותר טוב מה הדרך להגיע לפתרון. לכן אני חושב שהמשימה הזאת מוטלת על הדור שלי... אני בן 75, אין לי אמביציות פוליטיות מעבר לתפקיד שאני ממלא. ואני רואה כיעד וכמטרה להביא לעם הזה ביטחון ושלוש. ולכן אני אעשה מאמצים מאוד גדולים. אני חושב שזה דבר שאני צריך להשאיר אחרי: לנסות להגיע להסדר.

אמנם ב־16 באפריל התנסח שרון ברוח ובלשון שונות בריאיון שהעניק לעיתונאים נחום ברנע ושמעון שיפר,¹¹ אך ב־26 במאי, אחרי קבלת מפת הדרכים ונוכח ביקורת בוטה מימין, חידד שרון את הציודוק הרעיוני למפנה שהוביל. "חשוב להגיע להסדר מדיני", אמר בסיעת הליכוד. "המחשבות שאפשר להחזיק תחת כיבוש 3.5 מיליון פלסטינים הן דבר גרוע לישראל". עוד אמר שרון כי מדובר ב"כיבוש"..."מה שקורה זה... להחזיק שלושה מיליון פלסטינים תחת כיבוש, לפי דעתי זה דבר גרוע גם לישראל, גם לפלסטינים, גם לכלכלת ישראל. אתם רוצים להישאר תמיד בג'נין, בשכם, בראמאללה ובבית לחם?"¹²

לקראת סוף אפריל הרכיב עבאס את ממשלתו. לחציה של וושינגטון הביאו את ממשלת ישראל לקבלה מותנית של מפת הדרכים ב־25 במאי ובהמשך הדרך להשתתפות ערבית ואירופית בוועידות שנערכו בשרם אל־שייח' ב־3 ביוני ובעקבה ב־4 ביוני. באותו חודש קיים "הפורום הכלכלי הגלובלי" (שמושב בדאבוס) ועידה כלכלית בירדן ובה השתתפו נציגים ואנשי עסקים ישראלים לצד ערבים. מהלכים אלה נועדו לסייע לעבאס בתקופת מעבר, שבמהלכה יוכל לבסס את הלגיטימיות שלו ולצבור נכסים פוליטיים, שיהפכו אותו לבן־שיח אפקטיבי עם ישראל. אך המבנה שעליו שקד ממשל בוש באפריל, מאי ויוני קרס בקיץ של שנת 2003. בשטחי הרשות הפלסטינית חברו

יאסר ערפאת וחמאס במאמץ משותף להכשיל את עבאס ואת תוכניותיה של ארצות-הברית. לערפאת לא הייתה כל כוונה להפוך ל"דמות סמלית", חסרת עוצמה ו"בלתי רלוונטית". הוא נאבק על השליטה במנגנוני הביטחון ובמשאבים הכספיים. חמאס חתם על שביתת נשק (הודנה) עם הרשות הפלסטינית, אך נותר נחוש בהחלטה לקעקע את המאמץ הדיפלומטי המחודש באותה שיטה שהוכיחה את יעילותה בשנות ה-90 – פעולות טרור בתחומי ישראל. ממשלת שרון, שקיבלה את מפת הדרכים ללא התלהבות, המשיכה את מאבקה נגד חמאס בעיקר באמצעות "חיסולים ממוקדים". היא התלוננה, בצדק, על כך שממשלתו של עבאס לא ניסתה לחסל את תשתית הטרור שבנה חמאס אלא הסתפקה בפעולות מנע. ביוני 2003 חזר הדפוס המוכר משנים קודמות: פעולות טרור של חמאס הביאו להגברת פעולות הסיכול הישראלית, שגררו פעולות נקם של חמאס וחוזר חלילה. ממשל בוש מצא עצמו שקוע בעיראק והקדיש מטבע הדברים פחות זמן ופחות תשומת לב לסוגיה הישראלית-פלסטינית.

בספטמבר 2003 התפטר עבאס מראשות הממשלה. ערפאת מינה את אבו עלאא למחליפו. אם בין מאי לספטמבר 2003 הצטיירו מחמוד עבאס ומוחמד דחלאן כאלטרנטיבה לשליטתו של ערפאת בפוליטיקה הפלסטינית, בספטמבר הציג ערפאת את אבו עלאא וג'בריל רג'וב (כמחליפו של דחלאן) כהוכחה לכך ששוב הצליח להיחלץ מאיום על מעמדו הייחודי. מאמצע ספטמבר, לאחר סבב נוסף של פיגועי התאבדות וחיסולים ממוקדים קיבלה ממשלת ישראל החלטה עקרונית לגרש את ערפאת מהגדה המערבית. הייתה זאת פעולה הצהרתית, שנועדה לאפשר לשרון לגרש את ערפאת אם יחליט על כך בעתיד בלא שיצטרך לכנס את הממשלה כדי לקבל את אישורה לכך. הייתה זאת פשרה בין תביעתם של חברים ימניים בממשלה ובקואליציה, שראו

בסילוקו של ערפאת תנאי מוקדם להתקדמות כלשהי ביחסי ישראל עם הרשות הפלסטינית, ובין גישתה של קבוצה שנייה בראשות שרון עצמו, שהבינה כי ממשל בוש לא יסכים לגירושו של ערפאת. כוחות הביטחון של ישראל הצליחו להחזיק את ערפאת כאסיר למעשה במוקאטעה, אך מעמדו הפוליטי נשמר באמצעות מפגני תמיכה פלסטיניים ובין-לאומיים. לא הייתה זו הפתעה שהמלחמה בעיראק לא הצליחה לשים קץ למבוי הסתום שאליו נקלעו יחסי ישראל עם הרשות הפלסטינית. יהיו תוצאותיה ארוכות-הטווח של המלחמה אשר יהיו, בטווח הקצר היא לא הצליחה לכונן מערכת פוליטית מתפקדת בעיראק או לשנות את המציאות הפוליטית במזרח התיכון. ממשל בוש מצא את עצמו שקוע בעיראק ונכונותו ויכולתו להשקיע בקידום מפת הדרכים נפגעו בצורה משמעותית. ללא חסות והנהגה אמריקניות נחרץ גורלה של מפת הדרכים. יאסר ערפאת והארגונים האסלאמיים היו נחויים לבלום אותה וגם אריאל שרון אימץ אותה בחוסר התלהבות ועשה זאת רק בשל נכונותו לרצות את ג'ורג' בוש וממשלו. מאוחר יותר נמתחה ביקורת על שרון מצדם של בכירים ישראלים, בהם הרמטכ"ל, על כך שלא הגיש לעבאס תמיכה של ממש. וכך, שלוש שנים לאחר פרוץ האנתפאדה השנייה ב-28 בספטמבר 2000 היו ישראל והפלסטינים לכודים במעגל הקסמים המוכר ללא מוצא נראה לעין.

המהפך של שרון וההתנתקות מעזה 2003-2005

המבוי הסתום ששרר בקיץ ובסתיו של 2003 נפרץ כמה חודשים אחר כך כאשר החליט אריאל שרון על נסיגה חד-צדדית מרצועת עזה ועל פינוי ההתנחלויות הישראליות מאותו אזור וכן על פינוי ארבע התנחלויות קטנות בצפון השומרון. הייתה זאת החלטה

היסטורית, מפתיעה ודרמטית על פי כל קנה מידה, בעיקר משום שהמנהיג שקיבל אותה היה לפני כן אבי מפעל ההתנחלות הישראלית, מנהיג שהכריז זה לא מכבר, ש"נצרים חשובה כמו תל-אביב".

החלטתו של שרון תורגמה כעבור זמן קצר לשורה של מהלכים, ששינו את פניה של הפוליטיקה הישראלית והשפיעו עמוקות על מערכת היחסים הישראלית-פלסטינית. לאחר שקיבל את ההחלטה, בשלהי 2003, עידכן שרון את ממשל בוש ואת חוסני מובארכ, נשיאה של מצרים, ששלטה ברצועת עזה עד יוני 1967 והייתה עתידה להיות מושפעת במישרין משינוי המצב ברצועה. שרון עידכן רק מעגל מצומצם של מקורבים בזמן אמת (הרמטכ"ל דאז, משה יעלון, הלין בספר הזיכרונות שלו על כך שרק בינואר 2004 עידכן אותו שר הביטחון, שאול מופז, בנוגע לתוכניתו המלאה של שרון). הציבור הישראלי הוכן לשינוי המהפכני בהדרגה. ב־1 בדצמבר 2003 מילא אהוד אולמרט, המשנה לראש הממשלה, את מקומו של שרון בטקס האזכרה השנתי לדוד בן-גוריון בשדה בוקר. בלא שנועץ מראש עם שרון, נשא אולמרט (שחש בשינוי הממשמש ובא) נאום יוני וציטט מדבריו של בן-גוריון בזכות ויתורים ופשרות טריטוריאליים. נאומו של אולמרט חולל סערה פוליטית, אך שרון נמנע מלמתוח עליו ביקורת בפומבי או בדלתיים סגורות. אולמרט ראה בכך עידוד להמשיך באותו נתיב. הוא העניק ריאיון לעיתונאי נחום ברנע, שפורסם ב־5 בדצמבר, וכותרתו "אולמרט בעד נסיגה חד-צדדית". ב־18 בדצמבר דיבר שרון עצמו. בנאום שנשא ב"כנס הרצליה" הצהיר שרון בקצרה ש"בעוד חודשים מספר, אם ימשיכו הפלסטינים לא לבצע את חלקם במפת הדרכים תיזום ישראל מהלך חד-צדדי של התנתקות מהפלסטינים". הוא המשיך ואמר, שתוכנית ההתנתקות תבוצע בתיאום הדוק עם ארצות-

הברית וכי במהותו זהו אמצעי ביטחון, שנועד למזער את החיכוך בין ישראל לפלסטינים ולמקסם את ביטחונה של ישראל. המהלך יושתת על פרישה מחדש של צה"ל ושל כמה יישובים (הוא לא הזכיר את עזה בשמה). הציבור הישראלי נחשף לראשונה להיקפה המלא של תוכניתו של שרון ב־2 בפברואר 2004, כאשר עיתונאי בכיר אחר, יואל מרקוס, דיווח מעל דפי הארץ על שיחה שקיים עם שרון, שבה סיפר לו כי 13 התנחלויות ברצועת עזה וארבע התנחלויות קטנות בצפון השומרון ו־7,500 מתנחלים מיועדים לפינוי. במהלך 18 החודשים הבאים התפתחו האירועים על פני כמה מסלולים מקבילים. בזירה הפוליטית הישראלית נתקל שרון בהתנגדות עזה במפלגתו שלו, הליכוד, בקואליציה הממשלתית ובקרב המתנחלים. הוא הצליח להעביר את ההחלטה לסגת מרצועת עזה בממשלה ובכנסת אך לא במוסדות הליכוד. בתוך המפלגה התארגנה קבוצה של "מורדים" שאליה הצטרף בסופו של דבר גם שר האוצר בנימין נתניהו, שהתפטר מהממשלה באוגוסט 2005. מצוקתו של שרון הוחרפה בגלל שורה של חקירות פליליות ודיווחים בתקשורת בנוגע להאשמות בשחיתות ובעברות כספיות שבהן היו מעורבים הוא ושני בניו. מבקריו של שרון ובראשם המתנחלים טענו כי השינוי הפתאומי והחד במדיניותו של שרון נבע מרצון לרצות את התקשורת והממסד המשפטי הליברלי (מה שנקרא בז'רגון הפוליטי הישראלי "אתרוגו של שרון").

בפברואר 2005 הצטרף שמעון פרס, מנהיגה של מפלגת העבודה, לממשלתו של שרון כסגן ראש הממשלה וכך העניק לו את התמיכה הפרלמנטרית הדרושה למימוש תוכניתו. מאמץ חשוב שני הושקע בניסיון להשיג מממשל בוש פיצוי ותמיכה כלשהם עבור מהלך כאוב שניתן לראותו כהתקדמות לקראת מימוש חזונה של וושינגטון באשר להסדר ישראלי-פלסטיני.

החלטתו של שרון לסגת גם מארבע התנחלויות קטנות בצפון השומרון נבעה מלחץ כבד שהפעיל ממשל בוש, שרצה שנסיגה מעזה לא תיראה כניסיון ישראלי להיפטר מנטל (דהיינו עזה) אלא כצעד בדרך לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מאמץ זה הוליד איגרת שהנשיא בוש שלח באפריל 2004 לראש הממשלה שרון, וכן שורה של הבנות שקטות בין היועצת לביטחון לאומי, קונדוליזה רייס, לראש לשכתו של שרון דב וייסגלס. מכתבו של הנשיא בוש כלל כמה הישגים חשובים עבור הדיפלומטיה הישראלית: קבלת גושי ההתיישבות הגדולים בגדה המערבית כ"עובדה מוגמרת", רמיזה שקופה להמשך התמיכה האמריקנית במדיניות "העמימות הגרעינית" של ישראל, קבלת העיקרון שחזרת פליטים פלסטינים תהיה למדינה הפלסטינית העתידה ולא לישראל גופא וקביעה שלפיה "הסידורים הקיימים ביחס לפטרול בשמים, במים הטריטוריאליים ובמעברים היבשתיים בגדה המערבית ורצועת עזה יישארו בתוקפם". הנשיא אישר את מחויבותו לחזון שהוא עצמו טווה, ביוני 2002, לדמוקרטיה פלסטינית ולמפת הדרכים ולהתחייבות, שארצות-הברית תעשה כמיטב יכולת לסכל תוכניות אחרות" – רמז להסדר כפוי בזירה הבין-לאומית.¹³

מאמץ מקביל הושקע בניסיון להגיע להבנות עם מצרים ועם הרשות הפלסטינית. מותו של ערפאת ועלייתה של הנהגה פלסטינית חדשה בדמותם של מחמוד עבאס כיושב ראש הרשות וסלאם פיאד כראש ממשלה, הציבו את הרשות הפלסטינית באור חדש וכשותפה אפשרית. שרון דבק ברעיון המקורי של נסיגה חד-צדדית מרצועת עזה, אבל היה מוכן בלב ולב לנסות לכונן שיתוף פעולה חלקי עם הרשות. סוגיית המפתח עבור שלושת השותפים – ישראל, מצרים והרשות הפלסטינית – הייתה שאלת הגישה אל עזה וממנה לאחר הנסיגה הישראלית. הנחת

העבודה הייתה שהרשות הפלסטינית תשתלט על האזור ותנהל בו אותה מדיניות שניהלה בגדה המערבית: מנהל שקוף נתון לבקרה ומאמץ רציני להיאבק בטרור באמצעות כוחות ביטחון, שאומנו ונתמכו על-ידי ארצות-הברית. ובכל זאת היה צריך להביא בחשבון שחמאס הקים ברצועה תשתית רבת-עוצמה וכי לצדו פעלו באזור ארגונים קיצוניים נוספים. את שרון וצוותו הדאיגה האפשרות שאנשים וציוד לחימה יוברחו לתוך הרצועה. המתח בין רצון אמיתי להתנתק מרצועת עזה ובין חשש מתמשך לביטחון ישראל היה מובנה בתוך תוכנית ההתנתקות. תקופה מסוימת התחבטה ההנהגה הישראלית בשאלה, שמא מוטב יהיה להשאיר כוח של צה"ל לאורך "ציר פילדלפי" (ברצועה באורך של כ-12 קילומטר וברוחב של קילומטר אחד לאורך קו הגבול בין רצועת עזה למצרים).

זאת הייתה מעבר לכל ספק הדרך היעילה ביותר להילחם בהברחת אנשים ואמצעי לחימה מסיני לתוך רצועת עזה, אך בסופו של דבר נזנח הרעיון בשל ההערכה שחיילי צה"ל שיוצבו באזור יהיו מטרה נוחה לפיגועים. על פי תוכניתה של ממשלת שרון, ימשיכו משאיות וסחורות להיכנס לרצועת עזה דרך מעבר ארז. המעבר באזור רפיח ישמש לאנשים, והרשות הפלסטינית תנהל אותו בפיקוח צוות אירופי. אמצעי חישה מרחוק יסייעו לישראל ולמצרים למנוע הברחות מסיני דרך מעבר רפיח. ישראל תמשיך לספק לרצועת עזה חשמל ומים. בישראל נעשו הכנות לקראת פינוי היישובים: נבנתה תשתית משפטית ו מנהלית וצה"ל אומן לבצע את הפינוי באורח שיצמצם את האפשרות חיכוך ואלימות. בעיני המתנחלים היה הפינוי מעשה הרה אסון בפני עצמו וכן מערכה מוקדמת נוכח האפשרות שנסיגות דומות תבוצענה בגדה המערבית. לפיכך היה על הממשלה להביא בחשבון שמהלך הפינוי ייתקל בהתנגדות אלימה רחבת ממדים.

שרון חשד שהרמטכ"ל משה (בוגי) יעלון יתנגד למהלך ולפיכך נשללה ממנו שנת הכהונה הרביעית, שהפכה למסורת בימי קודמיו. החליף אותו בתפקידו דן חלוץ שפיקד בהצלחה על חיל האוויר ונהנה מאמון והערכה מצדו של שרון.

ייתכן כי מאמץ לרצות את האגף הליברלי של הממסד הישראלי היה אחד השיקולים שהנחו את מהלכיו של שרון. הוא היה ככלות הכול פוליטיקאי ממולח והחקירות שנוהלו נגדו ונגד בניו הכבידו עליו (אחד מבניו אכן נידון בדיעבד למאסר בשל הפרת חוקים המסדירים תרומות פוליטיות), אך ככל הנראה לא היה זה השיקול העיקרי שהדריך אותו. עוד בראשית כהונתו כראש ממשלה היו סימנים לכך שהשקפותיו של שרון בנוגע לביטחון הלאומי של ישראל וביחס לעתידה של המדינה הלכו והשתנו. תהליך זה הגיע לשיאו ב־2003, כאשר עוצמתו הפוליטית והפופולריות של שרון הגיעו לשיא. לציבור הישראלי שרון היה מנהיג שהביס את האנתפאדה השנייה, כאשר כבש למעשה מחדש את הערים הראשיות בגדה המערבית וחילץ את ישראל מאחת התקופות הקשות בתולדותיה; למשה יעלון היה זה רגע מושלם למחוז את ההנהגה הפלסטינית בניסיון להנציח את הסטטוס־קוו; לשרון "החדש", מי שהתבונן במעמדה ובמצבה של ישראל כמנהיג הנושא באחריות הסופית בגיל שבו נוטים מנהיגים לחשוב על השורה התחתונה של הקריירה שלהם ועל מקומם בהיסטוריה, היה זה הרגע המתאים לבסס את עמדתה ומעמדה של ישראל מול הפלסטינים והשאלה הפלסטינית. שרון הביס את האנתפאדה והגיע למסקנה שאת הסטטוס־קוו אי אפשר עוד לשמר. למעשה, שרון קיבל את הטיעון הדמוגרפי המסורתי של השמאל הישראלי שלפיו נבצר מישראל גם להמשיך לשלוט בגדה המערבית וברצועה וגם לשמור על זהותה היהודית. הוא גם ידע כי בשלב מסוים עומד להיווצר פער בין מדיניותו המקורית

ובין עמדותיו של ממשל בוש. בוש תיעב את ערפאת ותמך במאבק שניהל נגדו שרון; אך שרון הבין היטב כי כאשר רשות פלסטינית, שתונהג בידי מנהיגים כמחמוד עבאס וסלאם פיאד, תבצע רפורמה ותחתור לעצמאות, היא תזכה בתמיכתו של בוש. אבל שרון "הישן" לא נעלם לחלוטין.

הוא נותר ספקני וחשדן כלפי המנהיגות הפלסטינית, ולא האמין שיוכל לשאת ולתת איתה על הסכם קבע בר־קיימא שיהלום את ראייתו שלו את הצרכים והאינטרסים של ישראל. לכן העדיף פעולה חד־צדדית. אלמלא חלה, היה שרון ממשך, ככל הנראה, במדיניות דומה בגדה המערבית, אם כי שם לא היה בוחר בנסיגה מלאה. על פי ראייתו, לא היה אפשר להגיע לאותו הסכם קבע, שרבים רצו בו, והיה צריך להסתפק בהסדר יציב ארוך־טווח שייצב את יחסיה של ישראל עם הפלסטינים. שרון "הלוחם" היה פורש מן הבמה כשרון "המדינאי". הנסיגה מעזה (ומארבע התנחלויות בגדה המערבית) בוצעה באוגוסט־ספטמבר 2005. היה זה אירוע טראומטי עבור המתנחלים ותומכיהם אך הוא הושלם בשקט יחסי. המהלך הבא של שרון התבצע בזירה הפוליטית הפנימית של ישראל. בנובמבר 2005 הוא נטש את הליכוד, שהיה ביתו הפוליטי יותר משלושים שנה, והקים מפלגה חדשה – קדימה. שרון נטל עמו קבוצה נכבדה של חברי כנסת ופעילים אחרים של הליכוד, ואליהם הצטרפה קבוצה של חברי כנסת ממפלגת העבודה בראשות שמעון פרס. בחירות חדשות נקבעו למרס 2006. שרון, ששלט במפלגה החדשה ללא מצרים, ניצל את תהליך הרכבת רשימת המועמדים לכנסת כדי לצרף שורה של פנים חדשות לפוליטיקה הישראלית. המפלגה החדשה נועדה להעמיד לרשותו של שרון בסיס פוליטי למימוש השלב הבא של תוכניתו, ולטווח הרחוק יותר, לייצב את המערכת הפוליטית הישראלית באמצעות הקמת מפלגת מרכז גדולה.

סקרי הבחירות צפו שקדימה תזכה בארבעים מושבים בכנסת הבאה, אבל בדצמבר 2005 ושוב בינואר 2006 הובס שרון על-ידי תחלואי גופו שלו. אירוע חשוב שני, שאירע בינואר 2006, היה ניצחון חמאס על הפת"ח בבחירות שנערכו ברשות הפלסטינית. שרון הסכים לאפשר את המשך קיומן של הבחירות רק לאחר שממשל בוש הפעיל עליו לחץ כבד. שיקולים אידיאולוגיים נותרו מרכיב חשוב במדיניות המזרח תיכונית של הממשל. על פי ראייתו, לאחר שהקים בעיראק ממשל מעין דמוקרטי ותמך ב"מהפכת הארזים" הלבנונית ב־2005, מן הראוי היה להזריק ממד דמוקרטי גם לפוליטיקה הפלסטינית. חמאס זכה בניצחון דחוק, ששיקף יותר מיאוס מן הפת"ח מאשר תמיכה ביריביו האסלאמיסטים. התוצאה המיידית הייתה פילוג במערכת הפוליטית הפלסטינית. אסמאעיל הנדיה היה לראש ממשלה בעוד מחמוד עבאס נותר יושב ראש הרשות.

הניסיון להקים ממשלת אחדות נכשל ושנה לאחר מכן ביוני 2007 ביצע חמאס הפיכה עקובה מדם בעזה והשתלט על כל מנגנוני השלטון והצבא. בכך ניתן לפיצול הפנים-פלסטיני ממד גיאוגרפי – הרשות הפלסטינית בגדה המערבית, ממשלת חמאס ברצועת עזה וההנהגה "החיצונית" של חמאס בדמשק. בפרספקטיבה של 17 שנים אפשר לראות את ההתנתקות מעזה, שחולל אריאל שרון, לכל היותר כהצלחה חלקית. היא שמה קץ לנוכחותם של מתנחלים וחיילי צה"ל בקרב האוכלוסייה הצפופה של הרצועה. היא גם הוכיחה שמנהיג ישראלי סמכותי ונחוש (רצוי בעל נטייה ימנית או מרכזית) יכול לעמוד מול המתנחלים והשדולה רבת-העוצמה התומכת בהם ולבצע מדיניות הכרוכה בנסיגה ובהסרת התנחלויות. אבל כפי שהתברר בדיעבד, ישראל לא התנתקה לאמיתו של דבר מרצועת עזה, והיא המשיכה לשלוט בדרכי הגישה אל הרצועה וממנה. זאת ועוד, כעבור זמן קצר

עברה הרצועה לשליטת חמאס והצטרפה לתחום ההשפעה של איראן ושל סוריה. השתלטותו של חמאס הייתה פרי לחצו של הנשיא בוש על שרון לקיים ברשות הפלסטינית בחירות ב־2005. לחץ זה נבע מהמאמץ שהשקיע ממשל בוש על־מנת להוכיח שהפלישה לעיראק ב־2003 עודדה את הדמוקרטיה בעולם הערבי. הבחירות הסתיימו בניצחון של חמאס שלוה בהשתלטות של חמאס על רצועת עזה. ירי טילים ומרגמות מן הרצועה למערב הנגב יצר חזית חדשה במאבק הישראלי-פלסטיני, שהולידה ארבעה סבבים של לחימה בין 2008–2011.

מבצעים אלה, והמצור הישראלי המתמשך על רצועת עזה ואירועי "המשט התורכי" (אירועים המתוארים בפרוטרוט בפרקים הבאים) גרמו נזק כבד לתדמיתה של ישראל וללגיטימיות שלה בזירה הבין־לאומית והאיצו את ההידרדרות ביחסיה עם תורכיה. יישובם מחדש של המתנחלים מהרצועה הפך לסאגה עגומה, דבר שנבע בחלקו ממחדלים ניהוליים ובחלקו מהחלטתם של המתנחלים להוכיח שפינוי יישובים הוא רעיון גרוע מעצם טבעו ונועד להיכשל.

כמה גורמים חברו כדי לפגום בהצלחתה של ההתנתקות מעזה. נסיגה חד־צדדית מעזה לא נועדה לעמוד בפני עצמה אלא להשתלב במהלך רחב יותר; כדי להצליח היה צריך לכוון אותה בהסדר כלשהו עם הרשות הפלסטינית. אולם מחלתו של שרון, הצלחתו המוגבלת של אולמרט בבחירות של מרס 2006, תבוסת הפת"ח וניצחון חמאס בבחירות ברשות הפלסטינית וההשפעה השלילית של טהראן על דמשק הפכו את ההתנתקות למהלך מבודד, תלוש מהקשר רחב יותר ואת רצועת עזה לחזית פעילה במאבק מתמשך. שיתוף הפעולה של ישראל עם מצרים נוכח אתגרים משותפים ברצועת עזה נותר חלקי ומוגבל, הן בשל קשיים מובנים והן בשל דעיכתו של משטר מובארכ. סוגיות אלו

היו ונותרו במוקדו של ויכוח נוקב בקרב פוליטיקאים ואנשי מקצוע בישראל. מבקריו של שרון טוענים בין השאר, שאילו נותרו צה"ל וההתנחלויות במקומם לא היה חמאס משתלט על רצועת עזה. המסנגרים עליו טוענים כי צה"ל כבר יצא למעשה מרצועת עזה בראשית שנות ה-90 והותיר בה רק נוכחות מוגבלת להגנת המתנחלים. עוד הם טוענים כי השתלטות חמאס ב-2007 הייתה מאבק פנים-פלסטיני וצה"ל לא היה מתערב בו ממילא. כך או אחרת, התוצאות המורכבות שהניבה הנסיגה מעזה חיזקו את ידיה של האסכולה הגורסת, מאז החליט אהוד ברק על היציאה מלבנון בשנת 2000 שנסיגות חד-צדדיות בהקשר הישראלי-ערבי הן רעיון גרוע.

הערות

1. ראו לעיל עמ' 105-107 בפרק 3, כמו כן ראו האוטוביוגרפיה של שרון:
Ariel Sharon & David Chanoff, *Warrior* (New York, 1989).
2. ראו עוזי בנזימן, **לא עוצר באדום**.
3. ראו –
Bob Woodward, *Bush at War* (New York, 2002), pp. 60-61.
4. אני חב תודה לתת-אלוף במיל', שלמה ברום, מהמכון ללימודי ביטחון לאומי ליד אוניברסיטת תל אביב, על שיחות מאלפות בסוגיות אלה.
5. ראו –
Mahmud Abbas, "Call for a Halt to the Militarization for the Intifada," *Journal of Palestine Studies* 32, No. 126 (2003), pp. 74-78.
6. ראו –
Khalil Shikaki, "How to Reform Palestinian Politics", *New York Times*, July 9, 2002. See also Dr. Mahdi Abdul Hadi, "Reforms in Palestine", *Passia* (Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, Jerusalem), July 2002.
7. החלטה של ועדת האו"ם ב-11 בדצמבר 1948, שבה נאמר בהקשר לפתרון בעיית הפליטים כי "אותם פליטים המבקשים לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם, יורשו לעשות זאת בתאריך המוקדם ביותר שבגדר האפשר... ישולמו פיצויים תמורת הרכוש של אותם פליטים שאינם מבקשים לחזור, בהתאם לכללי המשפט והיושר הבינלאומיים, באמצעות ממשלותיהן של הרשויות המוסמכות".
8. ראו –
Woodward, *Bush at War*, pp. 17-18.
לתיאור וניתוח המאבקים בתוך ממשל בוש ראו –
Peter W. Rodman, *Presidential Command* (New York, 2009).
ראו גם בספרי הזיכרונות שפירסמו האישים המרכזיים של ממשל בוש:
George W. Bush; *Decision Points* (New York, 2010); Donald Rumsfeld, *Known and Unknown: A Memoir* (New York, 2011);

- Richard Cheney, *In My Time* (New York, 2011); Condoleezza Rice, *No Higher Honor*, (New York, 2011).
 9. לניתוח מעמיק של סוגיה זאת ראו –
 Fouad Ajami, "Iraq and the Arab's Future", *Foreign Affairs* (Jan-Feb 2003).
 10. מאוחר יותר פירסמו שני פרופסורים אמריקנים ליחסים בינלאומיים ספר שזכה לתהודה רבה ובו טענו כי הלובי הפרו-ישראלי הוא שגרר את ממשל בוש למלחמה בעיראק בשירותה של ישראל.
 John Mearsheimer and Stephen Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* (New York, 2007).
 11. ידיעות אחרונות, 16 באפריל 2003.
 12. הארץ, 27 במאי 2003.
 13. ראו –
 Nahum Barnea and Ariel Kastner, "Backchannel: Bush, Sharon and the Uses of Unilateralism", Saban Center monograph 2, December 2006.